

Arbejderbevægelsens
Bibliotek og
Arkiv
Årsskrift 1992

aba

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Årsskrift 1992

ABA 1993

Indhold

Beretning 1992. Af Henning Grelle / 3

Pio i forhør. Af Jens Engberg /

De usynlige kvinders biografier. Af Anette Eklund Hansen /

Arkivstøv og guldstøv. Af Niels Finn Christiansen /

Arbejderbevægelsens fortid i Østeuropa. Af Gerd Callesen /

Danmarks Røde hjælp. Af Hans Uwe Petersen /

Land og Folks billedsamling i ABA. Af Karen Kræmer /

Arbejderkultur mod nazisme. Af Gerd Callesen /

28. IHT-konference i Linz 1992. Af Anette Eklund Hansen /

Jubilæumsskrifter 1991-1992. Af Marianne Bagge Hansen /

Afleveringer til ABA i 1992. Af Anette Eklund Hansen /

Medarbejdernes aktiviteter 1992.

Forside:

Indgangen til ABA 's nye lokaler. Nørrebrogade 66 D.

Biblioteket har indgang i Guldbergsgade 29 E.

Bagside:

Fra indflytning i nye lokaler.

Fotos, Harry Nielsen

Copyright C) ABA 1993,

Nørrebrogade 66 D.

Tlf.: 35361522 Fax: 35363222

Redaktion: Henning Grelle

Oplag: 4.000

Sats og Produktion: Forlaget Fremad A/S

ISBN: 0900-2723

Beretning 1992

Farvel til Folkets Hus

Efter 22 år i Folkets Hus på Vesterbro i København flytter ABA fra 1. september adresse til større og velegnede lokaler på Nørrebro. Hermed har flere års intenst arbejde med enten at finde lokaler uden for Folkets Hus eller forblive i et renoveret og ombygget Folkets Hus fundet sin afslutning. Det er naturligtvis med vemod, at ABA siger farvel til et hus, som har dannet rammen om vores virke i 22 år - en periode, der afgørende har styrket ABA's status, som udgangspunkt for forskning i arbejderhistorien. Det er også beklageligt, at den københavnske arbejderbevægelse ikke mere har et centrum for møder og fester, og formentlig siger farvel til en grund, som har været i bevægelsens eje siden 1894. Men fortidens synder - mangel på vedligeholdelse af det Folkets Hus, som stod færdigt i 1956 - gjorde en totalrenovering til en økonomisk uoverkommelig opgave, hvorefter ejeren, FO-København, måtte ty til lukning og stille huset til salg.

ABA vil gerne sige tak for en god tid i Folkets Hus. Det har været en god adresse med central beliggenhed og vi er blevet godt behandlet, om end vi sjældent er blevet imødekommet, når det drejede sig om udlejers forpligtelser til vedligeholdelse. ABA kan konstatere, at det både på kort og længere sigt er bedre og billigere at flytte fra Folkets Hus frem

for at blive. Planen for en totalombygning af Folkets Hus, som blev offentliggjort i sommeren 1992 var flot, men kostbar for både fagbevægelsen og ABA. ABA vil derfor ikke lægge skjul på, at vi glæder os til at flytte og mener at have gjort det rigtige og mest formålstjenlige. Men det gør ondt at se en storby og en fagbevægelse miste et Folkets Hus.

Den 31. august bliver ABA's sidste dag i Folkets Hus. Den 2. oktober åbner vi på Nørrebrogade 66 D, en større ejendom, der tidligere har huset det store Bording Trykkeri. En præsentation af de nye lokaler må vente, men vi kan allerede nu afsløre, at ABA's plads-og opbevaringsforhold forbedres radikalt, samtidig med at lånere og medarbejdere får moderne og praktiske forhold at arbejde i. Arkiv- og billedsamling vil få plads i stueplan, mens biblioteket vil være på 1. sal med indgang fra Guldbergsgade (29 E). ABA vil endelig drive lager sammen med Arbejdermuseet.

Vi glæder os til at byde alle velkommen fra den 2. oktober.

Bibliotek & arkiv 1992

Publikationer og forskning

ABA udsendte i alt 4 publikationer i 1992. 1) Foreign Language Literature on the Nordic Labour Movements/Fremdsprachige Literatur über die nordischen Arbeiterbewegungen (ABA's bibliografiske serie 7) er en fællesudgivelse med de øvrige nordiske arkiver. 2) Arbejderhistorie i Danmark: en litteraturoversigt ved Jens Erik Kofoed Pedersen (ABA's bibliografiske serie 8) er et gratis hjælpemiddel til de mange under uddannelse, som vælger at skrive om arbejderforhold. Litteraturlisten erstatter vores tidligere udgave, som blev udarbejdet i 1970'erne. 3) Arbejderkvinder i bevægelse. En rapport, rummer oplæg fra ABA's kvindekongres afholdt i september 1990. 4) ABA's årsskrift 1991.

Foruden dette arbejde har medarbejderne skrevet bøger, artikler, anmeldelser, oplæg til konferencer og medvirket i redaktionsarbejde. Medarbejderne har videre deltaget i konferencer og repræsenteret ABA i forskellige sammenhænge. Hensigten med dette arbejde er at fremme forskning og interesse for arbejderforhold og arbejderbevægelsens historie i bred forstand.

Samlingerne

Det interne arbejde i bibliotek og arkiv har været præget af en kommende flytning af institutionen. Biblioteket modtog en række store bogsamlinger fra bl.a. Carl Heinrich Petersen og Ib Nørlund, og

endelig blev DKP's store bog- og pjecesamling suppleret med Marxistisk Oplysningsforbunds bibliotek. Disse samlinger havde naturligvis værdi for biblioteket, men som man kunne forvente, indeholdt de også et stort antal dubletter, som ønskedes udskilt inden en evt. flytning. Da arbejdet var tilendebragt kunne vi videregive en større samling til Folkebibliotekernes Depotbibliotek og til andre biblioteker i ind- og udland. Også tidsskrifts- og fagbladssamlingen blev revideret og en række blade sendt til ind- og udland.

Arkivets pladsproblemer kunne lettes, da det i foråret 1992 lykkedes at inddrage flere lokaler ved siden af arkivkælderen. Endnu bedre blev det, da Arbejdermuseet fik lager tæt ved Folkets Hus, og ABA fik mulighed for at disponere over et areal til opbevaring af kasser med arkivalier. Det medførte, at arkivet kunne løse den meget stramme indsamlingspolitik, som de trange opbevaringsforhold havde nødvendiggjort. Det blev indledt forhandlinger med organisationer, der var blevet bedt om at tilbageholde afleveringer, og arkivet tog et nyt initiativ til en indsamling af de lokale fællesorganisationers arkiver. Sidstnævnte som følge af strukturændringerne med etablering af LO-amter.

I slutningen af 1992 lykkedes det at få færdigskrevet registranten til Jens Otto Krags arkiv. Kjeld Olesen afsluttede sin gennemgang af Krags papirer i sommeren, og herefter forestod et omfattende renskrivningsarbejde, samt forhandling med boet om regler for tilgængelighed. Registranten til Krags arkiv kan nu benyttes og ses på ABA.

På EDB-området er behovet for nyinvesteringer stærkt påtrængende. ABA's maskinpark er foræl-

det, og bibliotekets katalogisering af nye bøger er stærkt afhængig af Forskningsbibliotekernes fælles database ALBA/SAMKAT, som er overbelastet. ABA ønsker sig et eget biblioteksprogram, der foruden at videresende oplysninger til den fælles database også muliggør en egen opbevaring. Hermed bliver ABA uafhængig af stop i ALBA/SAMKAT. Målet er endelig at få biblioteksprogram og arkivets databaseprogram i et netværk, men om det bliver økonomisk muligt er endnu uafklaret.

Ændringer i ekspedition og billedarkiv

Igen i 1992 måtte vi erkende, at ABA får stadig større opgaver, som skal løses, uden at det modsvares med stigende ressourcer. Da besøgstallet også har været stigende, måtte vi i slutningen af året ændre på vores åbnings- og ekspeditionstid. Telefонтiden fra kl. 9 om morgenen forblev uændret, men ekspeditionstidens start, dvs. det tidspunkt hvorfra udlån og vejledning kan begynde, blev ændret til kl. 12. Hensigten er, at medarbejderne skal have tid om formiddagen til at katalogisere nye bøger og få registreret arkivalier. Vi mener ikke, at det går ud over vores ellers gode service, men nogle lånere må vente en smule længere med at få besked, mens andre kan glæde sig over mere nyt på reolerne.

I ABA har vi altid været imod indførelse af afgifter på fotoudlån, jf. sidste års beretning. Denne opfattelse har vi nu revideret, og der indføres fra efteråret 1993 en række afgifter for brug af fotos og

for service. Vi må konstatere, at presset er for stort på vores samling, da ABA hører til blandt de sidste gratisinstitutioner på dette område. Vi vil senere gøre rede for de nye regler, som kan fås ved henvendelse i billedsamlingen.

Personale

I maj måned gik bibliotekar Karen Pedersen på pension efter 32 års virke i ABA. I den anledning afholdtes en afskedsreception, hvor mange mødte op og takkede for Karen Pedersens eminente evne til at skaffe og indkøbe de bøger, som altid svarede til de eksisterende behov, hvad enten det var aktuel eller historisk litteratur. Desværre var det ikke muligt at opretholde stillingen som fuldtidsstilling. Karen Pedersens stilling er af økonomiske grunde blevet til en deltidsstilling, som kort efter blev overtaget af bibliotekar Gitte L. Johansen.

I januar og februar var Jens E. Kofoed Pedersen ansat til ordning af Mælkeriet Enighedens arkiv. Arkivet befinder sig på selve virksomheden. Werner B. Andreasen afsluttede et arbejdstilbud i ABA, mens Jan Benda påbegyndte et arbejdstilbud i december måned.

Et dødsfald

I november afgik fhv. borgmester Børge Schmidt ved døden efter lang tids sygdom. Børge var arkivar i ABA fra 1941-1970, hvorefter han indtil 1978 var borgmester for Magistratens I. Afdeling. Børge var

Børge Schmidt (1908-92)
(ABA)

i årene fra 1970 til 1989 tilknyttet ABA's bestyrelse som sagkyndig. Især efter 1978, hvor Børge fik mere tid, fulgte han engageret med i ABA's hurtige udvikling, og han var derfor selvskrevet som forfatter til at skrive ABA's historie, som udkom ved 75-

års-jubilæet i 1984 under titlen »Et arkiv bliver til«. Børge var ophavsmand til ABA's første egentlige gennembrud, der kom i kølvandet efter købet af villaen på Hjalmar Brantings Plads i 1943. Her påbegyndtes efter besættelsen en indsamling af værdifulde arkivalier og en katalogisering af bogsamlingen, samt et oplysningsarbejde om, hvad ABA stod for. Selv om økonomien altid var katastrofal, så voksede samlingerne i et tempo, der snart gjorde villaen for lille. Børge forsøgte at få finansieret en udvidelse i 1963, men først i 1971 lykkedes det at finde større lokaler i Folkets Hus. Børge var politiker og sad bl.a. i Folketinget fra 1964 til 1970, men han havde også en anden stor interesse, nemlig arbejderbevægelsens historie. Hans mest kendte bog er *80 Louis Pio breve* fra 1950, som udsprang af en omfattende eftersøgning af breve og dokumenter af og om Louis Pio. Børge fortsatte hermed Oluf Bertolts studier, og han var tydeligt inspireret af Bertolts store interesse for pionererne og de store personligheder i arbejderbevægelsen. Det blev siden til en lang række artikler i dagblade og fagblade, der samtidig gav god reklame til ABA og blev bidrag til forskningen i arbejderbevægelsens historie. Børge mistede aldrig interessen for arbejderbevægelsens historie. Han fulgte med, indtil sygdom gjorde det umuligt for ham at læse. Han var en ildsjæl og en inspiration for os alle. ABA har meget at takke ham for.

Pio i forhør

Den 12. maj 1872 blev Karen Nielsen, en københavnsk rengøringskone, som var gift med arbejdsmand Jensen, afhørt som vidne ved Kriminal- og Politiretten i København. Karen Nielsen var indkaldt, fordi hun i et år havde været hyret til at gøre rent på »Socialistens« og »Internationales« kontor i Gothersgade nr. 55. Nu var det ikke i sig selv forbudt at gøre rent for socialister, Karen Nielsen blev kun afhørt, fordi man håbede på at finde frem til noget ulovligt, som de tre socialistledere - Pio, Brix og Geleff - kunne have begået.

Natten mellem den 4. og 5. maj 1872 - natten forud for Slaget på Fælleden - var jo Pio, Geleff og Brix blevet anholdt og indsat i den gamle arrest ved Domhuset på Nytorv i København. Der sad de nu, skønt både regeringen og Københavns politidirektør ikke kunne skjule for sig selv, at de egentlig ikke havde begået andet ulovligt, end at de havde sat sig op mod politidirektørens grundlovsstridige forbud mod mødet på Fælleden og alle fremtidige socialistmøder i det hele taget.

Længe havde den borgerlige liberale regering ledt med lys og lygte efter en måde at få stoppet arbejderbevægelsen på. Den var ganske vist ikke ulovlig, rent faktisk var den netop en politisk bevægelse af den slags, som grundloven fra 1849 havde

givet tilladelse til. Det havde dog ikke dengang været de nationalliberale grundlovsgiveres mening, at *arbejderne* ligefrem skulle begynde at danne deres *eget parti*. Man havde ligesom mere forestillet sig, at de skulle stemme på venligtsindede og oplyste borgerlige, på de rige, de dannede og de begavede, som det hed. Men nu havde C. C. Hall, en af de fremmeste frihedshelte fra kampen mod enevælden, heldigvis fået udtænkt en plan. Den forelagde han for kongen og sine ministerkolleger i Statsrådet. Man skulle benytte sig af socialisternes naive tro på, at regeringen ville overholde sin egen grundlov, med lidt snedighed og lidt held skulle det være muligt at lokke dem til at overtræde et grundlovsstridigt mødeforbud. Indkaldte de til mødet, og holdt de det, »så har man de pågældende i en ulovlighed, som man kan holde sig til,« sagde Hall i Statsrådet, »så kan der gøres de fornødne skridt til at sætte lederne for den hele bevægelse under kriminel tiltale.«

Nu var altså socialistlederne røget i fælden med begge ben, nu sad de i kasjotten, nu kunne de sættes under den kriminelle tiltale, nu var det vigtigt at finde noget på dem. Det gjaldt om at få de tre socialister til at tilstå noget, ligegyldigt hvad, bare man kunne få arrestationen til at se lidt rimelig ud.

Karen Nielsens vidneudsagn var kun smuler, men alligevel af betydning som bidrag til den mosaik, der skulle danne billedet af socialisterne som forbrydere. Hun havde skam advaret Pio, sagde hun. Når hun havde læst noget i Socialisten, som så oprørsk ud, havde hun da sagt til løjtnanten, »at han skulle være forsigtig, at han ikke bragte sig i forlegenhed.« Men den slags havde Pio som regel ikke svaret på. Netop den 4. maj om aftenen havde Pio sagt til hende, at hun skulle vække ham klokken halv fire næste morgen. Hertil havde hun sagt, at det hjalp jo ikke meget, Pio var slem til ikke at stå op, når hun kaldte på ham, men han havde svaret, at særligt næste morgen var det vigtigt, at han kom så tidligt op - underforstået: han skulle jo ud og holde sit Fælledmøde. Men da hun kom for at vække ham, havde politiet allerede været der og hentet ham.

Karen Nielsen havde også været på kontoret om eftermiddagen den 4. maj. Her havde hun hørt Pio, Brix, Geleff og Mundberg skændes om, hvorvidt de skulle bøje sig for politidirektørens ulovlige mødeforbud og aflyse Fælledmødet eller ej. Pio havde i en opbragt tone sagt, at mødet *skulle* holdes. Derefter var han vredt gået ind i naboværelset og havde sat sig til at skrive, sikkert artiklen i Socialisten den 5. maj, hvori der står, at arbejderbevægelsen ikke vil vige for magt, men vil holde fast ved de grundlovssikrede rettigheder. »Lad vore modstandere handle, som de har lyst,« står der i artiklen, »vi tager ikke vor bekendtgørelse tilbage.« Efter at Pio var blevet færdig, faldt de ned på jorden igen, sagde Karen Nielsen, sammen var de gået ud for at spise på en restaurant.

Lad os håbe de nød det, det blev det sidste or-

dentlige måltid mad, de fik i mange år.

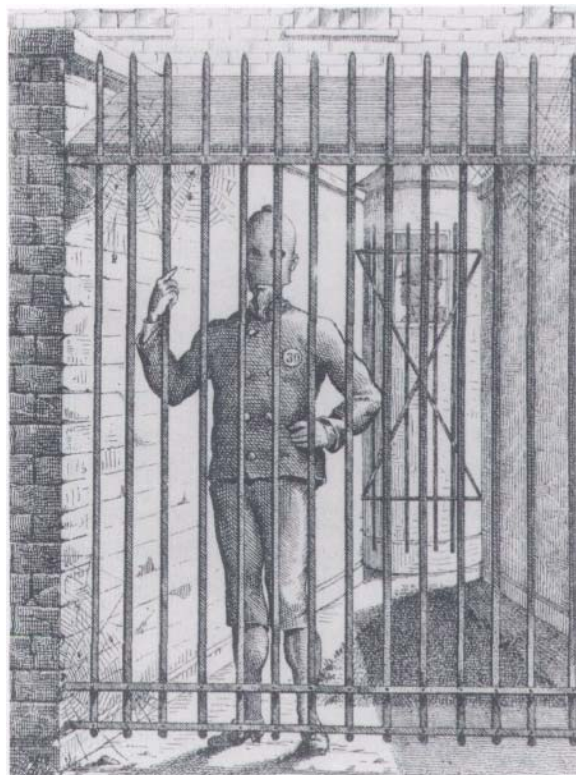
For nu sad altså Pio, Brix og Geleff i arresten, nu kunne altså deres modstandere gøre, som de havde lyst, og det gjorde de sandelig også. De tre socialister blev udsat for den isolations-tortur, som stadig er en dansk specialitet, når en tilståelse skal fremtvinges, de sad i deres små, kolde, beskidte, usunde og støjende celler i knap halvandet år, afskåret fra nyheder, uden forbindelse med slægt og venner, i stadig usikkerhed om, hvad der skulle ske med dem. Deres fysiske helbred blev alvorligt nedbrudt, og de blev bragt i en sygelig nervøs tilstand af de uendelige forhør.

Systemet var, at de sigtede blev indbragt for en forhørsdommer, som efter reglerne havde til opgave at undersøge, både hvad der talte mod og for de sigtede, altså fastslå både skyld og uskyld. Forhørsdommeren hed Otto Gustav Christian Jacob Thomas Edmund Africanus Knudsen. Af Pio, Brix og Geleff blev han aldrig kaldt andet end Africanus. Han var en barsk herre, der ganske glemte sin forpligtelse til også at finde det, der talte for de tiltaltes uskyld. Geleff har fortalt, at han sagde til Africanus, at han hurtigt ville komme på fri fod: »For jeg har ikke sagt et eneste ord, som jeg kan straffes for.« Men det var Africanus ikke enig i: »Det kommer ikke an på, hvad De har sagt,« brølede Africanus til Geleff, »det kommer an på, hvorledes det er blevet forstået, og når vi blot kan få to mennesker til at vidne mod Dem, så skal vi nok få Dem dømt.« Geleff tillod sig så at bemærke, at han i hvert fald ville få en retfærdig dom ved Højesteret. Men det fik Africanus til at grine: »Højesteret! Højesteret!« råbte han, »nå, så De gør regning på Højesteret! Nej, vi her, vi er ikke

politiske, men Højesteret, Højesteret er konservativ!« Hvad Africanus ved trusler, lokkerier og efter isolationen fik Pio, Brix og Geleff til at tilstå, lod han nedskrive i forhørsprotokollerne, siden blev det nedskrevne læst op for de afhørte, som i teorien kunne protestere, men som ikke havde megen mulighed for at gøre indsigelse, fortumlede som de var. I en klage til retten skrev Pio: »Under forhør på syv timer uden afbrydelse, under dræbende oplæsninger og gentagelser, under den nervøse ophidselse, som er en naturlig og nødvendig følge af indespærringen i et halvmørkt rum og berøvelsen af alle midler til beskæftigelse, er det forklarligt, at man ikke kan have den fornødne kraft til uophørligt at modsætte sig, eller den fornødne sindsro til at passe på, at tilførslen til protokollen - der jo sker af forhørsdommeren - ikke komme til at indeholde andet og mere, end man kan og vil vedstå.« Men domstolen tog intet hensyn til klagen: Hvad der stod i forhørsprotokollen var, hvad de tiltalte havde tilstået, det var, hvad de ville blive dømt på.

Desværre både for Kriminal- og Politiretten og Højesteret var det ikke så meget. I forbløffende grad havde Pio, Brix og Geleff formået at holde fast ved, at de havde drevet politisk virksomhed, men at det jo netop ikke var forbudt, heller ikke når det var arbejdere, man henvendte sig til. De indrømmede:

1. At de havde dannet en kraftig, i hele landet udbredt organisation.
2. At de havde grundlagt bladet »Socialisten«.
3. At de havde skildret det bestående samfund som »elendigt, uudholdeligt, uholdbart, umuligt og viet til ødelæggelse.

Socialisten Louis Pio fik en så hård behandling i Vridsløselille Forbedringsanstalt, at han helbredsmæssigt blev helt nedbrudt. Her ses han på en tegning fra hans erindringer i 1876 iført fangehætte. (ABA).

4. At de havde omtalt kongemagten, fædrelands-kærligheden, religionen, embedsmændene, præsterne og storborgerklassen i det hele taget som overflødige.
5. At det var deres mål, at husmænd, håndværksvende, daglejere, fabriksarbejdere og tyende-klassen skulle tabe den indgroede respekt for storborgerne og deres institutioner.

Men det var jo, som også politidirektøren havde bemærket, vanskeligt at finde paragraffer i straffeloven, efter hvilke disse ting var strafbare. Meget kunne derfor tyde på en frifindelse, Pio mente selv, at de i højden kunne få en bøde for at have overtrådt politidirektørens i øvrigt ulovlige forbud.

Det var jo imidlertid ikke meningen. Regeringen ville, at socialisterne skulle have en alvorlig afklapsning, så arbejderne kunne forstå, at dem skulle de ikke følge. Den liberale magtovertagelse efter enevælden skulle ikke sættes over styr. Der var mange penge i sagen, navnlig var det vigtigt her under opbygningen af industrialismen, at arbejderne ikke blev obsternasige og begyndte at forlange mere i løn eller at strejke. Endelig var det som sagt også af betydning af hensyn til det menige folks respekt for grundloven og retsvæsenet, at der blev fastsat en dom, som fik arrestation og fængslingen i halvandet år til at se berettiget ud.

Ved Kriminal- og Politiretten anede dommerne ikke deres levende råd. Straffens størrelse var naturligvis givet, men begrundelsen var svær at finde. Til sidst blev dommerne enige om, at man kunne slå på, at »Den internationale Arbejderforening for Danmark« jo havde været tilsluttet »Internationale« i London, »om hvilken sidste det ikke kan betvivles,« lød det i dommen, »at dens formål var omvæltningen af de nu bestående stats- og samfundsforhold.« Herfra kunne man drage en parallel til den danske organisation. Konklusionen blev derfor: »At de tiltalte må anses for overbeviste om efter en foregående - i alt fald stiltiende - overenskomst i forening at have foretaget handlinger tilsigtende at vække oprør i den hensigt at forandre statsforfatningen.«

Pio fik seks års straffearbejde, Geleff fem år og Brix fire år - uden fradrag af de godt halvandet år i vare-tægtsfængslet.

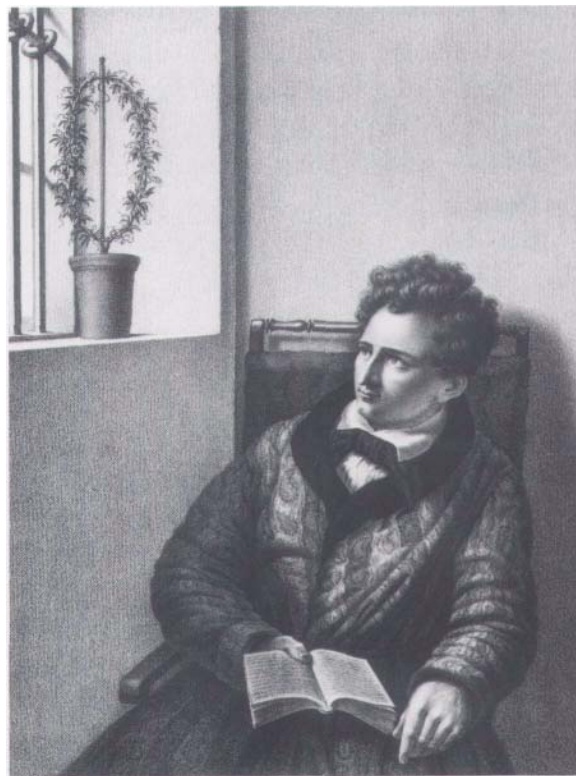
Dommen vakte naturligvis stor tilfredshed mange steder. Men andre fandt, at dommens begrundelse var uheldig - navnlig henvisningen til noget, som måtte formodes at være ulovligt i London, men som aldrig var blevet dømt der, og som slet ikke var dømt i Danmark efter dansk lovgivning. Da sagen kom for Højesteret, kasserede højesteretsdommerne da også uden videre domsbegrundelsen. Man kan af deres indbyrdes drøftelser se, hvordan de har ledt efter noget, de kunne hænge straffen op på. Til sidst fandt en genial højesteretsdommer ved navn Fritz Meyer på noget:

Efter straffeloven er det lige så strafbart at forsøge at begå en forbrydelse, som det er rent faktisk at have begået forbrydelsen. Men for at der kan være tale om forsøg, er det ikke nok, at de tiltalte bare har tænkt på at ville begå en forbrydelse, der skal også have fundet en aktiv forberedelse sted. Der kunne jo ikke være tvivl om, at de tre tiltalte havde tænkt på at omvælte statsforfatningen, hvilket var en forbrydelse. Forberedelsen kunne dog måske være lidt svær at få øje på, der var f.eks. ikke samlet våben, ikke lavet lister over, hvilke offentlige bygninger, der skulle besættes osv. Men forberedelsen var der skam, forklarede højesteretsdommer Meyer sine ivrigt lyttende kolleger. Den bestod nemlig i, at de tiltalte havde præket socialisme for arbejderne. Det var i sig selv straffrit at agitere for udbredelsen af de socialistiske ideer, »for så vidt udbredelsen sigter på hele offentligheden, men derimod ikke for så vidt agitationen går ud på at bearbejde et mandskab,

der betragtes som en slags våben, hvorved der må ses hen til de skete overdrivelser af arbejdernes slette kår.« Altså var den socialistiske agitation over for *arbejdere* at betragte som uddannelsen af en hær, der skulle bruges ved en revolution, altså havde der alligevel fundet en forberedelse sted.

Meyers anvisning gled lige ind, i dommen kom nemlig til at stå, at forbrydelsen især kom til udtryk ved, at de tiltalte »ved arbejderbefolkningens optagelse i den af dem bestyrede forening har søgt at organisere en styrke, der kunne anvendes til en voldelig kuldkastelse af den bestående statsforfatning.« Derved var tænderne trukket ud af grundlovens farlige bestemmelser om politiske frihed. Højesteret havde fundet, at politisk virksomhed var i orden, så længe den sigtede på borgerskabet, men strafbar, når den henvendte sig specielt og med socialistiske budskaber til arbejderklassen.

For Pio, Brix og Geleff betød dommen, at de blev i fængslet. De blev sendt til Vridsløselille Forbedringshus, hvor de under fortsat isolation blev behandlet, så de var tæt ved at dø. Professor, overlæge A. S. P. Brunniche, som i sidste øjeblik fik lov at se Pio, skrev til fængselsdirektøren: »Det er uden for al tvivl, at hans modstandskraft nu er meget ringe, han er sjæleligt stærkt medtaget, legemligt er hans ernæringstilstand dårlig som følge af slet fordøjelse og søvnløshed under det ensformige og stillesiddende liv. Jeg tror med sikkerhed af kunne udtale, at ligesom kun bevidstheden om muligheden for en eller anden form for benådelse vil være i stand til at hæve hans sjælelige nedtrykthed, således vil i alt fald et fortsat ophold på Straffeanstalten være yderst farligt med hensyn til den videre udvik-

Den liberale Orla Lehmann (1810-1870) fik næppe skader på legeme og sjæl af sine omgivelser under arresten. En udtalelse om, at bønderne aldrig havde haft så dårlige kår, som under Enevælden, kostede ham i 1841 tre måneders fængsel. (KB).

ling af den alt begyndte lungesvindstot.«

Den humane og kristelige liberale regering ønskede ikke at skænke arbejderbevægelsen en martyr, Pio blev derfor løsladt, så snart han var kommet så meget til kræfter, at han kunne tåle at blive flyttet. Nogle år senere blev Brix igen buret inde for majestætsfornærmelse, han døde - som det også var

meningen - i fængslet, hans lig blev stjålet af politiet og gravet ned i hemmelighed. Pio og Geleff blev halvt truet, halvt købt til at rejse til Amerika for der at arbejde videre med deres socialisme, hvor den ikke kunne genere andre end amerikanerne. Det praktiske arbejde med bestikkelsen blev udført af politiet, pengene blev betalt af et par af de store industrivirksomheder i København.

Jens Engberg

PS. Alle vidneudsagnene, alle forhørene over Pio, Brix og Geleff, beretningerne om de tre sidstes ophold i arresten, dommernes overvejelser både ved Kriminal- og Politiretten og Højesteret, regeringens drøftelser om afvisningen af benådningssøgnin-

gerne, fængselsmyndighedernes indberetninger om fangernes opførsel og sindstilstand, lægernes om deres helbredstilstand, de dømtes egne beretninger og endelig rapporterne om politiets trusler mod og køb af Pio og Geleff, det er alt sammen samlet i bogen »Den internationale Arbejderforening for Danmark 1872-77«, udgivet af Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie (SFAH) og Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA). Bogen handler altså kort sagt om det, som skete *efter* Slaget på Fælled, den er andet bind af to. Første bind er udgivet af de samme, det handler om begivenhederne *før* Slaget på Fælled, især om myndighedernes overvejelser om, hvordan man skulle få stoppet arbejderbevægelses-uvæsenet.

J. E.

De usynlige kvinders biografier

Om at skrive arbejderkvinders biografier

Hvem var Anne-Marie Lind Sørensen. Hun var vist inden for Kvindeligt Arbejderforbund?

Hvornår er Olivia Hansen født? Jeg ved, hun døde i 1908. Hun var den første formand for de kvindelige bryggeriarbejdere i København.

Typograf Henriette Crone sad i Landstinget fra 1920. Jeg vil gerne vide lidt mere om hende. Hun var vist også aktiv i det internationale kvindearbejde.

Som arkivar i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv bliver man ofte stillet den type af spørgsmål om personers liv og virke. Egentlig skulle det være lette spørgsmål at besvare, som blot kræver et opslag i Dansk Biografisk Leksikon (DBL) eller andre opslagsværker. Men ofte må vi og vores lånere gå forgæves. Kvinder er meget sparsomt repræsenteret i danske biografiske leksika, og arbejderbevægelsens kvinder er omtrent ikke-eksisterende.

Når kvinderne ikke findes i de danske leksika, så kunne det måske skyldes, at de ikke har udført opgaver, der har gjort dem fortjente til at blive optaget i et biografisk leksikon. Dette må imidlertid afvises. Som eksempler kan nævnes de tre kvinder, som er omtalt i indledningen. De har alle været pionerer i arbejderbevægelsen. De var blandt meget andet forkvinder for kvindelige fagforeninger, de to af dem startede oven i købet foreningerne og stod for den

første organisering af kvinderne inden for deres områder. Derudover sad to af dem en lang række år i kommunalbestyrelse og i Landstinget. Så det er absolut kvinder, der har haft betydning for deres samtid og eftertid, men altså ikke fundet værdige til optagelse i DBL.

Arbejderbevægelsens kvinder i DBL

Adgangen til information og viden er en af grundpillerne i vores demokrati, og grundlaget for at demokratiet fortsat kan udvikle sig. Men det er også en forudsætning, at der kan stilles hjælpemidler til rådighed, der til stadighed kan videreudvikle samfundets samlede viden.

Forskningsbibliotikar Jytte Larsen, KVINDFO, gennemgik systematisk de 3 udgaver af biografisk leksikon, henholdsvis fra 1887, 1933 og 1979. Hun kunne da konstatere en stor kønsmæssig skævhed i de biograferede personer. Ud af de ca. 20.000 biografier var der ca. 1000 kvinder. Heraf var 34 kvinder fra arbejderbevægelsen, de 8 fra fagbevægelsen.

Der er altså tale om en kraftig underrepræsentation af kvinder og i særdeleshed arbejderbevægelsens kvinder, selv om denne bevægelse er en af de

Da dette billede blev taget af Henriette Crone i 1908, havde hun været formand for Dansk Typograf-Forbunds kvindeafdeling i to år. Hun er født i 1874 og er altså 34 år. (ABA).

væsentligste folkelige bevægelser i det demokratiske Danmarks historie. Da DBL som opslagsværk må betragtes som en af grundpillerne i vores fælles hukommelse om personer, der på den ene eller anden måde har haft betydning for vort samfunds udvikling, er det både et demokratisk problem og et ligestillingsproblem, at kvinderne er så dårligt repræsenterede i DBL.

Et kvindebiografisk leksikon

For at råde bod på dette hul i den kollektive hukommelse har KVINDFO, Kvindehistorisk Samling i Århus og Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv taget initiativ til, at der udarbejdes et kvindebiografisk leksikon. Dels for at tilvejebringe den viden, som vi i dag mangler, dels for at sikre, at der, når 4. udgave af Dansk Biografisk Leksikon engang skal udgives, foreligger et materiale, der kan indgå i DBL og afspejle den historiske virkelighed på en mere nuanceret måde end i dag.

I 1991 nedsattes en initiativgruppe, der ud over de tre institutioner også har repræsentanter fra Det Kongelige Bibliotek, Landsarkivet for Sjælland, Cekvina, Århus, samt uddannelseshistorikeren Adda Hilden. Der har været afholdt to seminarer med tværfaglig repræsentation af kvindeforskere med det formål at diskutere form og indhold af et kvindebiografisk leksikon.

Det har her været et bredt ønske, at udvælgelsen af biograferede kvinder skulle tage hensyn til, at kvinders »karrierer« ofte former sig anderledes end mænds. Biografierne skal indeholde de samme faktuelle oplysninger, som i dag findes i DBL, men ud over baggrunden for kvindernes livsværk, er der også ønske om, så vidt det er muligt at inddrage de netværk af familie, kolleger eller veninder, som personen har været en del af.

Det er endvidere besluttet at udarbejde en projektrapport, der redegør for forudsætningerne og rammerne for bogværket. Rapporten skal bruges til at søge offentlige og private fonde til finansiering af Det Kvindebiografiske Leksikon. I rapporten er

Henriette Crone gjorde en stor indsats for det internationale kvindearbejde. Her ses hun (midt i forreste række) på den internationale kvindedag i 1931 -to år før sin død i 1933. (ABA).

1920'erne valgt som eksempel. En række artikler vil behandle biografigenren og kvinders vilkår i tyverne. Derudover indgår en liste over relevante biografier for denne periode. Der er endvidere udarbejdet en skrivevejledning til biografierne for at opnå en ensartethed i værket. Denne skrivevejledning er udgangspunkt for nogle eksempler på kvindebiografier, der også indgår i rapporten.

Om at skrive arbejderkvinders biografier

En forudsætning for, at der kan skrives biografier, er, at der findes arkivmateriale, der kan dokumentere kvindernes liv og virke. Dette kan være vanskeligt, da kvinder ikke så ofte som mænd efterlader sig notater mm. fra deres arbejdsliv eller i endnu mindre grad fra deres privatliv. Derudover er kvin-

ders arkiver ikke i så stor udstrækning blevet bevaret som mænds. En gennemgang af personarkiverne på landets arkiver ville dog vise et større antal kvindearkiver, fordi en del kvinder er blevet placeret sammen med deres ægtefæller, uden at det nødvendigvis fremgår af registraturerne.

Når man vil skrive biografier over kvinder og i særdeleshed arbejderkvinder, er der særlige forhold, der gør sig gældende med hensyn til opsporing af kildemateriale og arkivgrupper, hvor relevante oplysninger kan findes. Ofte er der derfor tale om et større detektivarbejde.

Særlige problemer ved skrivning af »usynlige» kvinders biografier

Arbejderkvinderne var frem til midten af 1970'erne nærmest usynlige i Danmarkshistorien. Siden har kvindeforskere møjsommeligt bragt en del af denne historie frem, så kvinderne også er blevet synlige i arbejderbevægelsens historie. Det har dog netop fortrinsvis været i hverdagslivs- og organisationshistorien, mens biografier eller selvbiografier kun findes i få tilfælde. Undtagelser herfra er bl.a. kvinderetsforkæmperen og kommunisten Marie Nielsen, historiker og undervisningsminister Nina Bang og formand for De Samvirkende Tjenestepige Foreninger, Marie Christensen.

Et af kvindeforskningens kendetegn er, at det har været nødvendigt at udvikle nye teorier og metoder for at kunne skrive kvindernes historie. Dette gælder i særlig grad for arbejderkvinderne, fordi de sjældent har efterladt sig kildemateriale i form af

personlige breve, selvbiografier, taler og lignende til dokumentation af deres liv og værk, sådan som f.eks. mandlige politikere, videnskabsmænd eller forfattere har.

Når arbejderkvindernes liv ofte er skjulte, har det flere årsager. Dels er arbejderbevægelsen en masseorganisation, hvor eneren eller lederen ikke bliver fremhævet på kollektivets bekostning. Dels har arbejderbevægelsen generelt gået imod særskilte kvindeorganisationer. Kun få kvinder har kunnet bryde mandsdominansen i bevægelsens øverste hierarkier, og de kvinder, der faktisk har været grænseoverskridende, har ikke efterladt sig nævneværdige spor i traditionel forstand. Mange af kvinderne har i deres privatliv sjældent haft tid og mulighed for at efterlade sig skriftligt kildemateriale.

I Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv findes der alligevel en del materiale, der kan bruges til skrivning af kvinders biografier.

Da ABA både er centralarkiv for arbejderbevægelsen og forskningsbibliotek, har indsamlingspolitikken omfattet enhver form for trykt og utrykt materiale produceret af og om arbejderbevægelsen, samt ikkeskriftligt materiale som : fotos, tegninger, film, video mm. Dette betyder, at personstudier vil kunne udføres ud fra et bredt spektrum af kildemateriale.

Kildemateriale til skrivning af biografier over arbejderbevægelsens kvinder i ABA

I ABA kan man finde materiale, der omfatter perio-

Marie Christensen, formand for Københavns Tjenestepigeforening, omgivet af lærere fra Husassistenternes Fagskole, som hun grundlagde. (ABA).

den fra ca. 1900 (for nogle kvinders vedkommende ca. 1875) til ca. 1980.

Den vigtigste arkivgruppe er personarkivsamlingen, som omfatter ca. 180 personarkiver. Heraf er de 16 kvindearkiver. Arkivalierne strækker sig tidsmæssigt fra 1870 til 1983 med Jaquette Liljencrantz, en af de første aktive kvinder i den danske socialistiske bevægelse, som den ældste person. Arkivmaterialet består af breve, manuskripter og for- eningsarkivalier fra de politiske og/eller faglige

organisationer, hvor kvinder har haft deres daglige arbejde og interesser. Omfanget og kvaliteten af arkiverne er meget svingende i forhold til at finde biografiske oplysninger.

Som supplement til de egentlige personarkiver råder ABA over et meget stort personudklipsarkiv, som omfatter personer, både mænd og kvinder, der har haft tillidsposter på forskellige niveauer i arbejderbevægelsen. En stikprøve viste at kvindepersonlæggene udgør 10-15 %. I dette arkiv er det som

regel muligt at finde de fleste personlige grundoplysninger, som fødsel/dødsår, samt kortere eller længere beskrivelser af kvindernes arbejde eller interview med kvinden. Ofte vil oplysningerne i personlæggene være den eneste dokumentation, der findes om den pågældende person.

I de faglige, politiske og kulturelle organisationsarkiver som udgør 95% af ABA's arkivsamlinger, kan der også hentes oplysninger af personalhistorisk art. De vigtigste materialetyper er forhandlings- og medlemsprotokoller, korrespondance, sager vedrørende organisationens nationale og internationale arbejde. Dette arkivmateriale kan give oplysninger om de aktive kvinders uddannelse/erhverv/karriereforløb/livsværk, samt også give et indblik i den biograferedes personlighed. Men det er et uhyre tidskrævende materiale at arbejde med, og man må gøre sig klart, hvornår tidsforbruget overskrides i forhold til, hvad der er rimeligt at bruge på et biografisk opslag.

Når man først har en skabelon over en kvindes livsforløb vil det også være muligt at gå til aviser, tidsskrifter, fagblade, pjecer og andre trykte medier, hvor den biograferede kvinde har udtrykt sig. Det vil igen være oplysninger om arbejdslivet og de personlige holdninger, som har formet livshistorien, der kan findes i disse materialer.

Den personlige beretning og den biograferedes egen opfattelse af sit livsforløb har nogle af arbejderbevægelsens kvinder nedskrevet i trykte eller utrykte erindringer. Da der ikke er tradition for at arbejdere skriver selvbiografier, findes der desværre ikke så mange af disse trykte livsberetninger. Til gengæld findes der i utrykte erindringssamlinger,

bl.a. Nationalmuseets indsamling af arbejder- og håndværkererindringer fra midt i 1950'erne, en del kvindeerindringer. (Samlingen findes i kopi på ABA). Erindringerne kan dels bruges til beskrivelse af de daglige vilkår for kvindelivet, dels til oplysninger om den biograferede kvindes private liv. Det er oplysninger om familie, børn, livsstrategier, holdninger osv. Faktuelle oplysninger om forældre og børns navne, leveår mm. vil sjældent være tilstrækkelige. Da er man nødt til at gå til andre kilder, som folketællingslister, kirkebøger mm.

ABA's billedsamling omfatter ca. 120.000 billeder, hvoraf mange er portrætter eller billeder fra organisationslivet. Der er derfor god mulighed for at inddrage den side af personkarakteristikken, som ligger i den fysiske fremtoning. Ligeledes kan plakater, løbesedler eller tegninger give et indblik i livsværket og personens holdninger til livsværket. F.eks. findes en række billeder, løbesedler og plakater fra 20'erne med kravet om ligeløn, hvor både foredragsholdere og initiativtagere til demonstrationer kan identificeres.

Som det fremgår, er det ofte en vanskelig opgave at fremskaffe materiale, der kan give tilstrækkeligt med oplysninger til at skrive en persons biografi. Selv om der findes meget værdifuldt arkivmateriale på ABA, kan vi kun opfordre alle, der ligger inde med personlige papirer, breve, billeder mm. om personer med tilknytning til arbejderbevægelsen, om at videregive dette til ABA, eventuelt i kopi, således at vi også gennem biografier kan dokumentere arbejdernes og arbejderbevægelsens historie. Og denne opfordring gælder naturligvis både om kvinder og mænd.

Anette Eklund Hansen

Arkivstøv og guldstøv

Når guldgraverne i forrige århundredes vilde vesten ramte en guldåre, reagerede de vidt forskelligt. Nogle berusede sig på det voldsommeste, andre blev indadvendte, mens de fleste bare knoklede løs for at få så meget ud af det som muligt, før andre kom til. Nogenlunde tilsvarende reaktionsmønstre kan man iagttage hos historikere, når de støder på et righoldigt arkiv, selv om det nok ikke er så mange, der i bogstavelig forstand beruser sig. De arkivalske guldminer - og dem er der ganske mange af i ABA - er pragtfulde at støde på, men nøjagtig som tilfældet var med de »rigtige« guldminer, risikerer findere at tage skade på deres mentale sundhed, miste deres dømmekraft og glemme historikerens vigtigste bud: det er ikke kilderne, der skal styre historikeren, men omvendt historikeren, der gennem sine teorier og spørgsmål skal finde vej gennem kildematerialet. Selv ud fra det mest righoldige kildemateriale skriver historien ikke sig selv. Det er historikeren, der sidder ved rattet.

Det gælder også - eller burde også gælde - den biografiske genre, hvor jeg i det sidste par år har arbejdet i en stor arkivalisk guldmine, mere konkret med en biografi over den klassiske filolog, kulturhistorikeren og den socialdemokratiske politiker Hartvig Frisch (1893-1950). Biografien har i mange

år haft en lav status blandt historikere. Ikke blot blandt (marxistiske) strukturhistorikere, men i en stor del af historikerverdenen har genren været betragtet som en lidt lavere form for historieskrivning, ja måske var det slet ikke »rigtig« historie. For netop inden for den biografiske branche er der en stor risiko for at lade kildematerialet styre analysen og fremstillingen. En biografi må jo følge personens liv med en naturlig begyndelse og slutning. Det handler blot om at fylde mellemrummet ud, således at vi til sidst står med personens fulde liv i den udstrækning, kildematerialet tillader det.

Biografier skriver kort sagt sig selv, såfremt der er tilstrækkeligt kildemateriale. I øvrigt er biografien som oftest et tilbagefald til de gamle unoder med at skrive de store mænds og kvinders historie, og ikke, som det især inden for arbejderbevægelsen burde være, de manges, kollektivets historie.

Jeg har selv delt alle disse synspunkter, og gør det for de sidste punkters vedkommende stadigvæk. Men jeg har erfaret, at biografier i hvert fald ikke skriver sig selv, og at genren kræver lige så meget af historikeren som anden historieskrivning, til tider lidt mere.

Jeg har, som omtalt, skrevet en biografi over Hartvig Frisch, som jeg i mange år jævnlige er stødt

Hartvig Frisch ved mikrofonen i radioen i januar 1949. Foredrag og oplysningsarbejde hørte til ét af hans virkejelter. (ABA)

på i mit arbejde med arbejderbevægelsens almindelige historie, og som jeg har oplevet som en usædvanlig skikkelse i den sammenhæng. Da jeg så for nogle år siden fik en opfordring til at skrive om ham, slog jeg til. Det gjorde jeg blandt andet ud fra en diffus viden om, at der i ABA befandt sig et omfattende personarkiv efter Frisch.

Det viste sig at holde stik. Eller rettere, der er et ekstraordinært stort og righoldigt arkiv, langt større end jeg havde forestillet mig. Kun få skikkelser in-

den for arbejderbevægelsen har efterladt sig så meget materiale. Konkret omfatter arkivet ca. 80 kasser samt en ikke ubetydelig mængde nyttilkommet, endnu ikke færdigregistreret materiale. Arkivet rummer manuskripter til (næsten) alle Frischs mange bøger, tidsskriftartikler, kronikker, anmeldelser og bidrag til offentlige debatter/polemikker (og de var mange). Den slags stof kan man finde andetsteds, i de publikationer, hvor de er trykt, og som et uundværligt hjælpemiddel til at finde frem til de

trykte sager er der af Else Boye Larsen udarbejdet en bibliografi over Hartvig Frischs forfatterskab, der omfatter ca. 750 numre.

Hertil skal imidlertid føjes talløse utrykte politiske taler ud over landet, foredrag om politisk-teoretiske emner samt forelæsninger inden for Frischs fagområde, den klassiske filologi.

For en biografiskriver er det væsentligste i arkivet dog de tusindvis af bevarede breve. I sagens natur er de fleste i selve Frischs arkiv breve til ham og ikke fra ham. Dog har ABA nu også modtaget en stor samling breve fra Hartvig Frisch til familien. Breve fra Frisch skal man ellers fortrinsvis finde i modtagernes arkiver i den udstrækning, sådanne er bevaret for eftertiden, og det er de for en håndfuld af de mest centralt placerede modtagere, bl.a. fætteren Herbert Iversen og den livslange ven M. K. Nørgaard, hvis arkiver befinder sig i Det Kongelige Bibliotek. Derudover er det beklageligvis ret tilfældigt, hvad der er bevaret eller afleveret af breve fra Frisch.

Med et så rigt arkivmateriale løber biografiskriveren mindst to risici. For det første den allerede nævnte, hvor kildematerialet bliver styrende for fremstillingen af Frischs liv og værk. Her har jeg fra begyndelsen måttet klargøre, hvilke temaer og problemer der var væsentlige, og hvilke jeg ud fra mit formål og mine kvalifikationer har måttet lade ligge eller behandle mindre dybtgående. I Frischs tilfælde er det med kvalifikationerne væsentligt, fordi han selv var så alsidigt begavet og bevægede sig inden for så mange felter, at en enkelt forfatter ikke kan være lige kvalificeret til at dække dem alle. For mit vedkommende gælder det, at jeg har måttet give af-

Hartvig Frisch, klassisk filolog og socialdemokratisk politiker, levede 1893-1950. (ABA)

kald på en mere indgående vurdering af Frischs forfatterskab inden for den klassiske filologi. På den anden side kan det ikke udelades fuldstændig, fordi der i Frischs virke var en helt enestående sammenhæng mellem det politiske, det pædagogiske, det historiske og det videnskabelige. De fire områder befrugtede gensidigt hinanden i en grad, der ikke tillader, at et eller flere af dem negligeres. Det er en af de indsigter, der har styret min kildeudnyttelse. Den anden risiko ved det omfattende kildemate-

riale er, at ens hovedperson så at sige bliver den sol, hvorom hele universet drejer sig. Alle andre aktører bliver blot mindre himmellegemer, der kaster deres stråler ind over solen, Hartvig Frisch. I en vis forstand må jo ens hovedperson også være historiens hovedperson, ellers risikerer man, at vedkommende bliver uinteressant. Det vanskelige er at finde balancepunktet mellem den biograferedes status som hovedperson for en selv og vedkommendes relative historiske betydning.

Det er særlig vigtigt at finde denne balance, når personen har opereret inden for arbejderbevægelsen, hvor den historiske hovedperson er kollektivet og ikke det enkelte (tilfældige) individ. Ikke således at forstå, at den enkelte ikke spiller nogen rolle i arbejderbevægelsen, det gør han/hun netop i kraft af kollektivet. Men individet har en helt anden status end inden for det borgerlige univers, hvor det traditionelt er den enkelte (store) skikkelse, der skaber historie.

Den tredje risiko, biografiskriveren løber, er at identificere sig med sin hovedperson, at man i bestræbelsen for at forstå ham, arbejder sig så tæt ind under huden på ham, at forståelsen bliver til et kritikløst forsvar for alt, hvad han har foretaget sig. Den modsatte pol er, at man opbygger personen som et fjendebillede, som et symbol på alt det, man ikke kan acceptere politisk, fagligt og personligt. Det sker nok ikke så ofte, men er dog set i flere af de senere års politikerportrætter både herhjemme og i udlandet. Igen drejer det sig om at finde en balance, nu mellem identifikation og kritisk distance. Identifikation for at forstå personen, kritisk distance for at forklare og placere vedkommende i en sammenhæng.

Når man har afklaret sig disse tre risici, melder der sig et fjerde problem: i hvilken udstrækning kan og skal man inddrage sin hovedpersons privatliv og eventuelt psykologi i fremstillingen og tolkningen? Har det overhovedet interesse for vurderingen af hans offentlige liv og indsats?

Der kan efter min opfattelse ikke gives et helt entydigt svar på disse spørgsmål. Det første problem er, om der overhovedet er kildemateriale til at inddrage det private. Det er som regel ganske tilfældigt, hvad der er overleveret. Mange har simpelthen destrueret alt, hvad der vedrører deres private forhold, mens det for andres vedkommende er fyldigt bevaret. Der vil også let opstå en meget ulige behandling af de historiske personer, udelukkende dikteret af det efterladte materiale. Gælder det nyligt afdøde eller nulevende personer, er det private materiale som regel båndlagt, og forfatteren er hyppigst henvist til mundtlige beretninger fra folk, der har kendt eller mener at have kendt den biograferede.

For Hartvig Frischs vedkommende er der bevaret et ganske omfattende materiale, der belyser hans privatliv, for visse perioder og episoder endda ret intime forhold, mens det for andre perioders vedkommende er temmelig intetsigende. I sine unge dage skrev Frisch dagbøger, ganske vist ikke systematisk, men dog tilstrækkeligt til at give læseren et indtryk af hans hverdag og personlige problemer.

I udnyttelse af dette materiale har jeg valgt en forsigtig fremgangsmåde, idet jeg har trukket meget på dette materiale for de unge års vedkommende, dvs. de år, hvor hans karakter dannes, og frem til han som 30-årig træder ind i det offentlige liv. Derefter har jeg kun inddraget det i den udstrækning,

hvor jeg har vurderet, at det har haft betydning for hans offentlige virke og i øvrigt kan bidrage til at forme et afrundet billede af mennesket Hartvig Frisch.

Nu hvor alle disse overvejelser og øvelser er afsluttet og er resulteret i et manuskript om politikeren, kulturhistorikeren, gymnasielæreren og videnskabsmanden Hartvig Frisch, må jeg så spørge mig selv: hvilken interesse kan en sådan biografi have ud over den rene personschildring. For en mand, der som Hartvig Frisch var aktiv i den socialdemokratiske arbejderbevægelse i 40 år - han døde som kun 57-årig - i en epoke, hvor den både gennemløb en vældig ekspansion og en politisk-ideologisk omstillingsproces, gælder det, at han så at sige eksponerer hele bevægelsens udvikling og problemer. Han var

i en periode centralt placeret som gruppeformand og politisk ordfører i Folketinget og i mere end 15 år med til at forme partiets politik.

Samtidig blotlægger Frischs karriere akademiskernes dilemmaer i arbejderbevægelsen, placeret som de/vi er mellem på den ene side en tradition for fri, individuel kritisk holdning til alt og alle og på den anden side hensynet til loyalitet over for en større bevægelse, der har den kollektive solidaritet som grundlag for sin eksistens.

At følge Frischs håndtering af disse problemer har for mig været det væsentligste personlige udbytte af at hvirvle det meget arkivstøv op.

Niels Finn Christiansen

Arbejderbevægelsens fortid i Østeuropa

I de østeuropæiske stater blev der i tiden efter 1945-48, for Sovjetunionens vedkommende allerede fra 1921, opbygget store arkiver og biblioteker, der dækkede arbejderbevægelsens historie. Disse institutioner var så at sige privatejede, idet det var partierne eller landsorganisationerne, der ejede og styrede dem. Ud over disse - der for partiinstitutternes vedkommende oftest hed Institutter for marxisme-leninisme (IML) — fandtes der andre institutioner i offentligt eje, som f.eks. Arbejdermuseet i Budapest eller det store Arbejdersang og -musikarkiv i Østberlin. Såvel de private som de offentlige institutioner var som regel veludstyrede og velbemandede, f.eks. havde IML i Moskva ca. 1.000 medarbejdere.

Omvæltningerne i 1989-90 betød en alvorlig trussel for institutionerne. At medarbejderstaben blev skåret ned, er ikke overraskende; mange af de hidtidige funktioner forsvandt sammen med de kommunistiske partiers afgang fra magten. Men selve bestanden af arkiver og bøger var også truet.

Arbejderbibliotekerne og -arkiverne har i de mange år, de har bestået, opbygget store og værdifulde samlinger. IML i Prag havde således en bestand på ca. 300.000 bøger og flere tusinde tidsskrifter, ikke kun om og fra den tjekkoslovakiske arbejderbevægelse efter 1850'erne, men ligele-

des fra den internationale arbejderbevægelse samt socialhistoriske udgivelser i bred almindelighed. IML i Østberlin havde en bestand på 7-800.000 bøger, brochurer og tidsskrifter; dets arkiver omfattede ikke alene KPD's historiske arkiv fra 1918-1946, som overlevede nazitiden i Sovjetunionen, men naturligvis også SED's arkiver og store samlinger af ældre materiale tilbage til forrige århundrede, inklusive mindre dele af de socialdemokratiske arkiver, som nazisterne havde beslaglagt.

Moskvainstituttet

Det største og ældste af de østeuropæiske institutter var imidlertid det i Moskva. Der foreligger ikke præcise oplysninger om dets bestand, beklageligvis var SUKP meget tilbageholdende med oplysninger om såvel arkivet som biblioteket. Men det var stort; instituttets første leder, David B. Rjazanov, fik med Lenins støtte fra begyndelsen af 1920'erne vidtstrakte muligheder for at indkøbe biblioteker i Vesteuropa. Rjazanov havde i mange år levet i Vesteuropa og havde allerede før 1914 en fremtrædende position som udgiver af Marx' og Engeis' værker, der udkom på det tyske socialdemokratiske forlag. Rjaza-

nov begyndte udgivelsen af den første historisk-kritiske udgave af Marx' og Engeis' værker i 1927 og opbyggede med henblik på denne udgave et omfattende bibliotek. Men ikke nok med det, han lod alle de håndskrifter af Marx og Engels, som overhovedet kunne findes, opspore og indsamle. Hvis ikke de originale manuskripter kunne erhverves, så forsøgte han at få dem affotograferet. Det skete bl.a. med den største del af Marx' og Engeis' arkiver, som befandt sig i SPD's arkiv i Berlin, før de i 1933 blev smuglet til København, hvor de i 3 år lå i en boks i Arbejdernes Landsbank, før de overgik til det Internationale Institut for Socialhistorie (IISG) i Amsterdam.

I IML Moskva befandt sig også Kominterns arkiv og bibliotek - verdensrevolutionens arkiv - og en del andre betydningsfulde arkiver og samlinger.

Ny åbenhed fra 1990 - og lukning

Alle disse arkiver og biblioteker blev fra 1990 tilgængelige - det troede man i det mindste. Problemet består i, at de fleste ganske simpelt blev lukket, da partierne og organisationerne blev opløst eller forbudt, og deres ejendom beslaglagt. I Warszawa blev partiinstituttet lukket og dets bestand overført til statseje og splittet op. Arkiverne overgik til det statslige centralarkiv, mens alle tryksager indgik i parlamentsbiblioteket. Denne adskillelse kan påvirke den fremtidige forskning negativt, ligesom der kan herske tvivl om den fremtidige bestandspleje. Også her var der tale om samlinger, der havde betydning ud over Polens grænser: f.eks. sjældne tids-

skrifter, der af en eller anden vej var kommet til Polen, materiale vedr. Rosa Luxemburgs virke osv. Men selvom parti instituttet ikke eksisterer mere, så har arkivbestanden ikke været truet, og brugen er blevet lettet. Adskillige af specialbibliotekerne andre steder i Polen er imidlertid blevet opløst, flyttet, og nogle ligefrem solgt.

Værre er det tilsyneladende gået for Arbejder-sangarkivet i Berlin. Det var en del af videnskabernes akademi, men med sammenslutningen af det østlige og vestlige akademi blev der ikke mere plads til dette arkiv. Arbejderkulturen er åbenbart ikke bevaringsværdig i det forenede Tyskland! Her var indsamlet ofte meget sjældne plader, noder, partiturer, utallige sangbøger, f.eks. håndskrevne i kz-lejre, og mange andre eksempler på arbejdersange og -musik fra ca. 1840 og frem. Samlingen omfattede materiale fra den tyske og internationale arbejderbevægelses forskellige retninger, således var der især mange socialdemokratiske dokumenter. De få medarbejdere blev afskediget, arkivet pakket ned og gemt væk, selvom det havde været frit tilgængeligt og blev brugt af adskillige forskere fra øst og vest også før 1990. Et lovende forskningsarbejde blev afbrudt.

I Moskva blev instituttet (IML) med alle dets afdelinger i første omgang lukket, i næste omgang blev afdelingerne opdelt på forskellige ministeriers anvarsområder. Det betød bl.a., at arbejdet med den videre udgivelse af den nye historisk-kritiske udgave af Marx' og Engeis' værker blev indskrænket voldsomt, fordi der for tiden ikke er adgang til biblioteket. Men arbejdet med udgaven fortsætter alligevel; i 1993 er der foreløbig udkommet et bind af

udgaven, og flere er undervejs.

I Berlin er det derværende institut blevet opløst; biblioteket og arkivet er indgået i en stiftelse under forbundsarkivet, som foruden dette instituts samlinger skal omfatte den østtyske landsorganisations arkiv og bibliotek, den statslige ungdomsorganisations samlinger og måske også andre store organisations arkiver og samlinger (tilsyneladende er det lykkedes de borgerlige partier, dvs. CDU og FDP, at holde deres arkiver udenfor). Men forbundsregeringens afvisende holdning over for enkelte af arkivets medarbejdere har betydet, at adskillige af personarkivernes ejere har truet med at hjemtage deres arkiver fra samlingen. Regeringens hårdhændede politik har også her medført en negativ udvikling.

Rygter om opløsning, salg og tyverier

Alle disse forhold har medført rygter om opsplitninger, salg og tyverier fra arkiverne. Imidlertid har vicedirektøren for Moskvainstituttets efterfølger på en konference i Prag i august 1992 insisteret på, at det virkelig kun drejede sig om rygter. Alt materiale er endnu bevaret i Kominterns arkiv og skal ikke sælges eller mikrofilmes i kommercielt øjemed.

Konferencen i Prag var IALHI's årsmøde, og her blev der fremlagt beretninger om, hvilke initiativer der er blevet taget af IALHI og dens medlemsorganisationer. IALHI er en sammenslutning af ca. 100 arbejderhistoriske institutioner især i Vesteuropa og har således en naturlig interesse i de østeuro-

pæiske institutters skæbne. Fem af IALHI's største medlemmer har oprettet et kontor i Prag for at undersøge situationen i det daværende Tjekkoslavakiet og at rådgive de derværende biblioteker og arkiver samt med at fremskaffe penge til det videre arbejde. Der er udarbejdet en omfattende rapport om situationen i Tjekko-Slovakiet. Af den fremgår det, at IML's biblioteks skæbne er uklar, at IML's arkiver er overtaget af rigsarkivet, og at det alene er arbejdermuseet i Prag, der fortsat fungerer.

Dyden bærer lønnen i sig selv

Især IISG i Amsterdam har bl.a. i samarbejde med Feltrinelli-Instituttet i Milano ydet en stor indsats for specielt at støtte arbejderarkiverne i Moskva. Med de midler, IISG har indsamlet - bl.a. har den hollandske stat stillet ca. 2.500.000 kr. til rådighed - har det i en målrettet indsats kunnet yde en betydningsfuld hjælp til de forskellige institutioner. IISG er efterfølgende blevet belønnet for sin indsats:

Da nazisterne havde besat det meste af Europa, beslaglagde de bl.a. flere store arkiver, deriblandt IISG, det belgiske Socialdemokratis arkiv, det norske Arbejderpartis arkiv osv. Meget af dette materiale forsvandt i krigens slutfase, og man har troet, at det var forsvundet for evigt. Men for nogle år siden dukkede Wilhelm Liebknechts arkiv op på IML i Moskva, og nu viser det sig, at IML har en del af de ting, der var blevet beslaglagt af nazisterne i Amsterdam. Men ikke nok med det, i et andet hidtil totalt lukket arkiv dukkede mange flere samlinger op, som den Røde Hær havde konfiskeret i Tysk-

land. Hertil hørte også nogle af IISG's dokumenter fra I. Internationales tid. Et andet arkiv, der fandtes her, var de omfattende rester af det belgiske Socialdemokratis arkiver - og Arbejderbevægelsens arkiv i Oslo håber meget, at også DNA's arkiver er der.

Europarådet meddelte i september 1992, at det fra 1993 vil sætte et støtteprogram i gang for især Komintemarkivet, som efter sigende har ca. 55 millioner sider dokumenter.

Det ser ud til, at arbejderbevægelsens fortid på trods af omstændighederne for en stor dels vedkommende kan reddes. Men det kræver en yderligere indsats, og andre former for hjælp må overvejes. Det kan f.eks. nævnes, at det norske Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek har truffet en aftale med det nyoprettede Arbejderarkiv i Litauen om at støtte det i opbygningsfasen. ABA forsøger at få en lignende aftale i stand med Arbejderarkivet i Riga, og

således eksisterer flere initiativer, der søges koordineret i IALHI med det formål at anvende de beskedne midler på den mest effektive måde.

Gerd Callesen

Kilder:

Bulletin of Central and East-European Activities, Amsterdam, nr. 1 -, 1992.

Aktueller Stand der Literatur und Quellen zur Geschichte der Arbeiterbewegung und zur Sozialgeschichte in der Tschechoslowakei, Friedrich-Ebert-Stiftung/IALHI, 1992, 143 s. (en tilsvarende rapport om Polen er under forberedelse).

Mitteilungen des Förderkreises Archive und Bibliotheken zur Geschichte der Arbeiterbewegung, Berlin, nr. 1 -, 1992.

Danmarks Røde Hjælp

- / *Kominterns arkiv*

Mediernes store interesse for Kurt Jacobsens Aksel Larsen-biografi og Ole Sohns bog om Arne Munch Petersens skæbne skyldes uden tvivl den fortsatte interesse for disse to danske politikere. Men medvirkende til begge bøgers medie- og salgssucces er, at forfatterne kunne udnytte kildemateriale fra de tidligere utilgængelige arkiver i Moskva. Måske mindre spektakulært, men for forskningen nok så vigtigt er det, at der i forbindelse med afleveringen af DKP's arkiv til ABA blev påbegyndt en generel overførelse af dokumenter i mikrofilmkopi fra Komintern-arkivet. Således har ABA modtaget ca. 12.000 mikrofilmkopier vedrørende DKP's (og DKU's) historie og relationerne til Komintern i perioden 1919-1943. Det har - sammen med DKP's egen arkivaflevering - skabt et på mange måder helt nyt grundlag for beskæftigelsen med det danske kommunistiske partis historie i Komintern-årene. Et eksempel herpå er solidaritets- og hjælpeorganisationen Danmarks Røde Hjælp.

Som følge af DKP's ringe størrelse og styrke havde de første forsøg på at danne en dansk sektion af IRH (1924 og 1927) kun begrænset succes. Et nyt forsøg blev gjort i september 1928, men først fra 1931 kan der tales om et mere kontinuerligt virke.

Røde Hjælp afholdt 3 kongresser (maj 1932, december 1933 og maj 1936) samt et landsmøde (marts 1934). På kongressen i 1936, der markerer højdepunktet i organisationens liv, blev Martin Andersen Nexø valgt til formand for Danmarks Røde Hjælp.

Røde Hjælp var - ligesom DKP - organiseret efter den »demokratiske centralismes« principper, men til forskel fra DKP søgte Røde Hjælp at vinde

både enkeltpersoner og organisationer som henholdsvis individuelle og kollektive medlemmer.

Af Røde Hjælps aktiviteter kan nævnes hjælpearbejdet i forbindelse med Nakskov-sagen (1931) og især dens rolle som hjælpeorganisation for flygtningene fra Hitlertyskland. Sideløbende med Røde Hjælps generelle virke blev der oprettet en række ad-hoc-komiteer, der beskæftigede sig med afgrænsede spørgsmål, først og fremmest solidaritetsarbejde med politiske fanger, herunder en række danskere, der blev anholdt i Hitlertyskland i forbindelse med deltagelse i den illegale antifascistiske modstandskamp.

Selv om Danmarks Røde Hjælp officielt ikke

Sprogundervisning for tyske emigranter på Emigranthjemmet i København 1937, hvor Røde Hjælp bl.a. ydede en stor indsats.

blev nedlagt, overgik aktiviteterne - i strid med Kominterns ønsker - i 1936/37 til andre organisationer: Befrielseskomiteen for Hitler-fascismens ofre, 1937-komiteen for tyske emigranter, Skandia-hjælpen, ligesom Røde Hjælp - som følge af et af de få mere vellykkede forsøg på at skabe et samarbejde mellem danske socialdemokrater og kommunister - tilsluttede sig den socialdemokratiske Matteotti-Komites indsamlingsaktiviteter i forbindelse med Spanienskrigen

Men grundet det generelt dårlige forhold mellem Socialdemokratiet og DKP blev der igennem hele Røde Hjælps levetid udfoldet en voldsom ideologisk debat for og imod Røde Hjælp, ligesom myndighederne betragtede Røde Hjælp, dens aktiviteter til støtte for de tyske emigranter og kritikken af regeringens flygtningepolitik med betydelig skepsis.

Danmarks Røde Hjælp har hidtil været et meget lidt udforsket emne. I de fleste fremstillinger af DKP's historie omtales organisationen kun spora-

disk. En undtagelse er to specialer fra første halvdel af 1980'erne. Torben Størner gjorde med *Røde Hjælp 1928- 1941* (Århus Universitet, 1981) et forsøg på at skildre organisationens samlede udvikling og virke. Undersøgelsens hovedsvaghed er, at det næsten udelukkende bygger på samtidigt *trykt* materiale (avis- og tidsskriftartikler samt tryksager). Noget originalt kildemateriale fra Socialdemokratiets og LO's arkiv i ABA samt beretninger fra nogle centrale aktører i Røde Hjælp blev fremdraget af Minna Steffen Pedersen i *Det danske Socialdemokratis fascismeopfattelse og holdning til den antifascistiske kamp i 30'erne* (Københavns Universitet, 1983). I forbindelse med undertegnede's undersøgelse af den danske flygtningepolitik i 1930'erne viste det sig, at der i Justitsministeriets og politiets arkiver findes en del materiale om Røde Hjælp med relation til emigranthjælpearbejdet.

Fraværet af et mere omfattende kildemateriale i DKP's eget arkiv har sin forklaring i besættelsestiden. Således blev Røde Hjælps egne arkiver tilintetgjort efter 9. april 1940, og de er dermed gået tabt for eftertiden. Men allerede for nogle år siden gjorde Gelius Lund, der spillede en fremtrædende rolle i Røde Hjælp i midten af 1930'erne opmærksom på, at der måtte findes relevant materiale i Moskva, idet han kunne erindre, at Røde Hjælp jævnligt havde sendt indberetninger og materiale til IRH's sekretariat. De nu modtagne mikrofilmkopier har til fulde bekræftet dette. Selv om det nu foreliggende materiale stadigvæk er fragmentarisk og i altovervejende grad kun vedrører tidsrummet fra 1932/33 til 1937/38, er der nu mulighed for at tegne et langt mere præcist billede af Røde Hjælps udvikling og

virke igennem de år, hvor organisationen spillede en vis rolle.

Betragtes det fra Kominterns arkiv modtagne materiale ud fra en organisatorisk synsvinkel foreligger der nu:

- organisationens statutter (1936);
- oplægget til 3. Landskongres (1936);
- interne oplæg fra landsledelsen (1936);
- landsorganisationens cirkulærer (1933, 1934, 1935, 1936, 1937);
- korrespondance til IRH (1933, 1935, 1938);
- korrespondance fra IRH (1933, 1935, 1936, 1937);
- indberetninger om virksomheden til IRH (1935, 1936, 1937);
- indberetninger fra IRH's repræsentant i Danmark til IRH i Moskva (1936, 1937);
- korrespondance mellem DKP's repræsentant i Kominterns Eksekutivkomite (Arne Munch Petersen) og IRH (1936);
- Kominterns Eksekutivkomites drøftelse af forhold vedrørende Danmarks Røde Hjælp (1937);
- forbindelser mellem Røde Hjælp og Tysklands Kommunistiske Parti (KPD) og dets eksilgruppe i Danmark (1935, 1936) og herunder internt materiale fra KPD om Røde Hjælp og forhold i eksilet i Danmark;
- forbindelser mellem KPD's eksilgruppe og DKP;
- forskolingsmateriale;
- løbesedler, indsamlingslister, materiale om diverse arrangementer;
- landsorganisationens pressemeddelelser og publikationer; materiale om Centralkommissionen

- for tyske emigranter ved Røde Hjælp;
- materiale fra Røde Hjælps Sjællands Distrikt;
- afdelingsblade (både i København og provinsen);
- materiale om Befrielseskomiteen for Hitler-fascismens ofre, Skandia-Hjælpen, Thälmann-Torgler-Komiteen og andre af Røde Hjælp oprettede ad-hoc-komiteer.

Der skal ikke her gøres noget forsøg på at give et indholdsmæssigt resumé eller en samlet vurdering af dette materiale. Mere generelt skal det dog anføres, at det nu er muligt at rekonstruere landsorganisationens bestræbelser på at skabe og udvikle lokale afdelinger af Røde Hjælp. I denne sammenhæng blev der brugt en del kræfter på at få skabt afdelingsblade, hvis indhold i høj grad byggede på et materiale, der blev distribueret gennem landsorganisationen. At dømme ud fra de foreliggende afdelingsblade skete denne organisatoriske »oprustning« i 1935 og 1936. Og selv om kongressen i maj 1936 markerede et højdepunkt i Røde Hjælps udvikling, ser det ud til, at organisationen havde svært ved at fastholde fremgangslinien.

Som følge heraf indledes allerede kort tid efter kongressen interne overvejelser om Røde Hjælps fremtid. Mens blandt andre Gelius Lund gjorde sig til talsmand for en de facto-nedlæggelse af Røde Hjælp, for videreførelsen af emigranthjælpearbejde på et bredere grundlag og forstærkede bestræbelser på at forbedre forholdet til især Socialdemokratiet, mødte denne holdning alvorlig modstand i IRH og Komintern. I den følgende tid og frem til mødet i Komintern, dvs. hos den tyske Komintern-funktio-

Thälmann-Komiteen var én af de ad hoc-komiteer. Røde Hjælp oprettede. Billedet viser et DKU-optog vistnok il 935. (ABA).

nær Florin i juni 1937 om situationen i Røde Hjælp, udfoldede IRH's repræsentant i Danmark en omfattende og utilsløret fraktionsvirksomhed for at forhindre det, der i IRH og Komintern blev betegnet som likvideringen af Røde Hjælp. En anden part i disse stridigheder var den tyske kommunistiske eksilgruppes ledelse, der i sine vurderinger befandt sig på linie med IRH og Komintern. Det er af ikke ubetydlig interesse, at DKP's ledelse gennem sin for-

Internationale Røde Hjælp

På Kominterns 4. verdenskongres (nov.-dec. 1922) blev det vedtaget at oprette en hjælpeorganisation for »klassekampens ofre«. Og 30.11.1922 blev International Rode Hjælp stiftet i Moskva. Selv om organisationen principielt var tænkt som tværpolitisk international solidaritetsorganisation, var den tæt forbundet med Komintern og skulle tjene kommunisternes enhedsfrontpolitik. IRH fik til opgave at yde moralsk og materiel støtte og herunder retshjælp til ofre for den »borgerlige klassejustits«, den »hvide terror« og »fascismen«.

IRH gennemførte kampagner for blandt andre amerikanerne Sacco og Vanzetti, italieneren Antonio Gramsci, den senere leder af Komintern, Georgi Dimitrov, og formanden for Tysklands Kommunistiske Parti, Ernst Thälmann.

Formandsposten i IRH blev beklædt af J. Marchlevski (1922-25), Clara Zetkin (1925-33), Jelena Stassova (1933-37) og Wilhelm Pieck (1937-41).

IRH afholdt to internationale konferencer (1924 og 1927) og en enkelt verdenskongres (1932).

I 1930'erne blev kampen mod fascismen IRH's altoverskyggende arbejdsfelt. Således tog IRH april 1933 initiativ til dannelsen af International Hjælpekomite.

mand Aksel Larsen søgte at berolige Komintern og IRH ved at fremstille den påståede likvidering som en nødvendig omlægning af Røde Hjælps arbejde. Her viser det sig, at DKP faktisk fastholder en selvstændig stillingtagen og ikke ønskede at underkaste sig de i Moskva herskende holdninger. Når Røde Hjælp alligevel ikke blev opløst skyldtes det - som det fremgår af materiale fra Justitsministeriets arkiv - først og fremmest, at de danske myndigheder ikke var villige til at anerkende nogen ny flygtningehjælpekomite som afløser for Røde Hjælp og repræsentant for dens emigranter. Som følge heraf blev Røde Hjælp bevaret som en »énmands-organisation«, en funktion der blev varetaget af Rasmus Bonde Larsen, og som udelukkende tog sig af kontakten mellem myndighederne og de kommunistiske emigranter i spørgsmål om deres asylforhold, mens Røde Hjælps

hidtidige aktiviteter reelt blev overført til 1937-Komiteen for tyske emigranter og andre ad hoc-komiteer.

Særligt omfattende er materialet fra Befrielseskomiteen for Hitler-fascismens ofre. Her spillede Stig Veibel en meget aktiv rolle i bestræbelserne på at gøre den danske offentlighed opmærksom på nazistyrrets forfølgelse af sine politiske modstandere. Komiteen var - sammen med andre nordiske Hitler-modstandere - arrangør af en internordisk konference i 1936, der både diskuterede udviklingen i Hitlertyskland, den nazistiske fare i Norden og de nordiske landes flygtninge- og asylpolitik.

Nok så interessant er det, at materialet fra Kominterns arkiv også kaster nyt lys over KPD's eksilgruppe i Danmark og de tyske kommunisters forhold til deres danske partikammerater. Her findes der både indberetninger fra eksilgruppen til KPD's

daværende udlands-ledelse i Paris (1935, 1936), oplæg fra eksilgruppens ledelse og korrespondance mellem den og DKP. For undersøgelsen af eksilet i Danmark er især redegørelsen for den kommunistiske eksilgruppes brud med det tværpolitiske Emigranthjem på Rådhuspladsen af interesse (1938). Denne redegørelse er et tydeligt vidnesbyrd om Moskva-processernes konsekvenser og den hysteriske kampagne mod den »trotskistiske fare«, der blev anvendt som diffamerende synonym for andre emigranter, der ikke i alle forhold delte KPD's synspunkter.

Betragtet under ét, er det nu muligt at lave en yderst omfattende undersøgelse af Røde Hjælps historie under inddragelse af det bevarede trykte materiale, herunder Røde Hjælps tidsskrifter og pjecer, Arbejderbladet samt arkivmaterialet i:

- DKP's arkiv (ABA);
- Socialdemokratiets arkiv (ABA);
- LO's arkiv (ABA) og
- Justitsministeriets arkiv og herunder Statspolitiet/Rigspolitichefens arkiv (Rigsarkivet).

Glemmes skal heller ikke:

- beretningsmaterialet i Carl Madsens arkiv (Det Kongelige Bibliotek) og i undertegnede's egen samling samt
- materiale om KPD, DKP og Røde Hjælp i det tidligere partiarkiv i Berlin.

Hans Uwe Petersen

Land og Folks billedsamling i ABA

ABA har erhvervet den konkursramte DKP-avis Land og Folks billedarkiv på ca. 60.000 billeder, og ABA's billedsamling er nu oppe på 120.000 billeder. Nyerhvervelsen er imponerende. Den består af bl.a. billeder fra dansk strejkebevægelse og fra danske solidaritetsbevægelser. Endvidere af en stor Østeuropasamling omfattende billeder fra tidligere kommunistiske lande samt af revolutionsforløbet i Sovjetunionen. Endelig indeholder samlingen et stort personarkiv repræsenterende fagbevægelsen og de politiske partier samt 1920-30'ernes kulturtradikale strømninger i Danmark.

Personarkivet er ordnet og registreret, og ABA har åbnet for brugen af det. Det er dog et tidskrævende arbejde at skabe orden i samlingen, sådan som den er leveret til ABA i 111 flyttekasser, hvori billederne er placeret helt vilkårligt. Efterhånden som de resterende billeder bliver registreret, vil de kunne benyttes.

Reglerne for brugen af billeder fra Land og Folksamlingen er stort set de samme som for resten af ABA's billedsamling. Man køber en affotografe-

ring til den pris, det koster at fremstille den. Oveni lægges et ekspeditionsgebyr samt evt. en reproduktionsafgift til ABA. Et Land og Folk-billede kan desuden først benyttes efter godkendelse fra den pågældende fotograf, hvis ellers navnet på vedkommende fremgår.

Som ethvert avisarkiv indeholder Land og Folks billedarkiv også billeder, der ikke direkte relaterer sig til dansk arbejderbevægelse, men det er foreløbig besluttet at bevare et samlet Land og Folk-billedarkiv, som på en måde præsenterer en side af bladets historie. Arkivet udvider og supplerer tillige den i forvejen eksisterende billedsamling i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, idet det nok udgør den største samlede billedokumentation her i landet på venstrefløjens politiske og kulturelle virke, nationalt og internationalt. Også Østeuropasamlingen indeholder et unikt historisk kildemateriale, men på baggrund af de politiske omvæltninger i Europa og eftervirkningerne herhjemme har hele samlingen allerede fået stor historisk interesse.

Karen Kræmer

Portrætsamlingen indeholder i virkeligheden mange situationsbilleder. Her er tre fremtrædende kommunister, folketingsmænd, partiledere og skribenter i Land & Folk. Fra venstre: Aksel Larsen, Alfred Jensen og Børge Houmann, mangeårig leder af Land & Folk.

Dagligstueinteriør på en ny måde. Det for ABA 's samling utypiske billede er ét af de mange filmbilleder, som Land & Folks samling også indeholder. Billedet viser scene fra den danske spillefilm »Kidnapning«, 1982.

Et af de mange unikke pressebilleder fra Østeuropa. Det viser den antifascistiske modstandsbevægelse sammen med sovjetiske partisaner under den slovakiske nationalopstand i 1944.

B. T.-Konflikten i 1977. 3000 mennesker demonstrerer foran Det Berlingske Hus, der har lockouted det tekniske personale. Det har altid hørt til den redaktionelle linje i Land & Folk at dække arbejdskonflikter - store som små.

Arbejderkultur mod nazisme

Sachsen og Thüringen var de områder i Tyskland, hvor Socialdemokratiet allerede i 1870'erne og 1880'erne fik den massetilslutning, som det skulle tage årtier at opnå andre steder. I 1903 opnåede partiet små 60% af stemmerne i Sachsen og vandt 22 ud af 23 valgkredse. Det samme valgresultat fik de dengang to socialdemokratiske partier igen i 1920, til trods for at kvinderne havde fået stemmeret, og kvinder stemte dengang generelt mere konservativt end mænd. Det var godt 10% mere end i Tyskland som helhed.

Men i løbet af 1920'erne opløstes disse stærke arbejderbastioner, og andre områder udviklede sig til at blive Socialdemokratiets kerneområder. Thüringen blev derimod en af de delstater, hvor nazisterne først deltog i en regering. Hvad var gået galt? Det er blevet undersøgt af historikeren Franz Walter i to artikler, og hans resultater bekræftes af en anden undersøgelse af byen Geesthacht.

Flertallet går tabt

Det socialdemokratisk-kommunistiske flertal i Sachsen og Thüringen gik tabt i første halvdel af 1920'erne, og da modsætningerne mellem de to

partier efterhånden blev større, forsvandt også muligheden for en socialdemokratisk regering i begge delstater. Det var der flere årsager til, bl.a. den industrielle omstrukturering, men det mest interessante er nok, at der var så store forskelle i udviklingen. Trods alt stod dog både socialdemokrater og kommunister forholdsvis stærkt i begge områder. Som nævnt var der dog store forskelle i udviklingen i de enkelte byer og amter. I nogle havde socialdemokraterne fortsat et godt tag i arbejdermasserne, i andre gik bevægelsen nærmest helt i opløsning. Det lader sig ikke forklare på baggrund af økonomiske forskelle. Industrien var i hovedsagen den samme: tekstil, musikinstrumenter og legetøj var fremtrædende, og da krisen for alvor brød ud i 1929 var arbejdsløsheden overalt stort set lige høj.

Sachsen og Thüringen var helt overvejende lutheranske; der fandtes dog et par katolske enklaver, som aldrig havde stemt socialdemokratisk, men som heller ikke gik over til nazismen. Og her får vi måske den første antydning af, hvori forskellen bestod. Den katolske kirke havde nemlig opbygget et bredt netværk af foreninger, der fastholdt kirkens indflydelse på medlemmerne. Det var ikke vanskeligt for den, da dens modsætning til det omgivende protestantiske samfund gjorde det naturligt at op-

Tyske vandrefugle på besøg hos landbofamilie ca. 1925-30. (foto Bruno Schleifer. ABA).

bygge ideologiske bolværk for at fastholde menigheden. Der var imidlertid ingen økonomisk modsætning til samfundet og staten i øvrigt, så den katolske kirkes opposition var af ideologisk karakter.

Arbejderbevægelsen udgjorde derimod en grundlæggende opposition, eller rettere det havde den gjort indtil revolutionerne i 1918. Nu forventede store grupper af de hidtidige socialdemokratiske

sympatisører partiets løfter indfriet - og de blev skuffede. Den økonomiske krise førte til massearbejdsløshed, den politiske udvikling viste, at revolutionen ikke havde bragt nogen egentlig ændring. Denne skuffelse over udviklingen førte til en radikalisering af dele af arbejderklassen - samt af dele af borgerskabet, som ligeledes var ramt af den økonomiske krise; borgerskabet så årsagen til »ulykkerne« i revolutionen og ville derfor i første

omgang vende tilbage til »de gode, gamle dage«, sidenhen gik det over til nazismen.

Kapitulation over for populismen

Relativt store arbejdergrupper kapitulerede over for nazisternes populistiske propaganda, men som sagt var der store forskelle i næsten ens strukturerede områder. Franz Walters undersøgelser gik ud på at finde frem til årsagen til de forskellige adfærdsmønstre. Han hævder overbevisende, at de findes i det socialdemokratiske (og kommunistiske) foreningsmiljø. Der hvor netværket af arbejderkulturelle organisationer var tæt, omfattede det langt flere end de politisk interesserede arbejderes forholdsvist snævre kreds. End ikke fagbevægelsen formåede i denne periode med strukturel massearbejdsløshed på samme måde som tidligere at fastholde medlemmerne, fordi de økonomiske perspektiver var så trøstesløse. Kulturforeningerne strukturerede imidlertid fritiden, prægede familielivet og hverdagen, socialiserede børnene og havde mange opgaver for ikke-politiske aktivister. Dermed skabtes solidaritet og et miljø i arbejderkvarterer, som adskilte sig fra de områder, hvor arbejderpartiernes sympatisører var tilbøjelige til udelukkende eller overvejende blot at være vælgere.

I de områder hvor det var lykkedes arbejderbevægelsen at udvikle et omfattende netværk af især kulturelle organisationer i bredeste forstand »fra vugge til grav« - eller for nu at anføre de tilsvarende danske eksempler: fra DUI til Arbejdernes Ligkestemagasin - blev arbejderne også i massearbejdsløshedens tid ved med at være socialister. I de andre

områder, hvor arbejderbevægelsen alene havde fået opbakning i form af stemmer og ikke var til stede i hverdagslivet, i familien, opdragelsen, fritiden, oplysningen, sporten, kulturen og velfærden, var det relativt nemt at ændre sin vælgeradfærd og overføre sin politiske loyalitet til en anden politisk kraft, som tilbød en nem løsning på problemerne. Det berørte især unge, ugifte arbejdere, der var mere tilbøjelige til at søge nye veje.

Geesthacht

Walters undersøgelse bekræftes af udviklingen i den lille by Geesthacht ved Hamborg med ca. 6.000 indbyggere. Det dominerende arbejderparti i byen var KPD, som fik omkring 40% af stemmerne, mens SPD fik mellem 20 og 25%. KPD splittedes ganske vist i 1931 og tabte midlertidigt godt og vel 10% af sin vælgeropbakning, men så sent som i marts 1933 fik det 35,2% af stemmerne og Socialdemokratiet 21,9%, mens nazisterne ikke kom over 33,4%. Det adskilte byen fra det omkringliggende område og tilsvarende småbyer, idet den forblev en arbejderbevægelsens højborg.

Men det var også lykkedes at opbygge et arbejdermiljø i byen, som trods gadekampe mellem partierne - hvilket også her medførte dødsfald - kunne holde stand over for den brune bølge. KPD havde f.eks. oprettet Rødt Frontkæmperforbund, Røde Hjælp, International Arbejderhjælp, Kvinde- og pigeforbundet, ungdomsforbundet og andre foreninger. Endvidere fandtes der en del fælles arbejderorganisationer som arbejdersporten, de proletariske fri-

Naturfreunde, én af de eksisterende arbejdet-kulturelle organisationer i Tyskland, på vandretur ved Würzbachgrund i 1925. Billedet er en affotografering fra Hans Richters album. Hans Richter emigrerede til Danmark i 1933. (ABA).

tænkere og en oplysningsforening. Derudover arrangeredes kultur-, teater- og filmarrangementer, som fik en bred opbakning. Naturligvis fandtes der også fagforeninger, selvom deres betydning var svækket pga. massearbejdsløsheden. Det er i disse organisationer og deres virksomhed, som var udtryk for reelle behov i arbejderklassen, at man skal finde årsagen til en livskraftig arbejderbevægelse.

Arbejderkultur

Arbejderkulturorganisationernes betydning for den politiske virkelighed er således påvist i en historisk situation. Men som de racistiske optøjer — ikke alene i Tyskland - for tiden viser, er deres relevans ikke mindre i dag. Det, man naturligvis bør diskutere

re, er, om de gamle arbejderkulturorganisationer kan fortsætte uforandret i vores tid, eller om de må finde et nyt indhold, således som f.eks. ASF-Dansk Folkehjælp har udviklet nye opgaver, eller om det er nødvendigt at oprette og udvikle helt nye organisationer som f.eks. Arbejderbevægelsens Internationale Forum. Hvordan denne diskussion ender - så har arbejderbevægelsens kulturelle arbejde stor betydning, og de rigtige rammer, der svarer til tiderne, må udvikles.

Note 1

1. Franz Walter: Sachsen - ein Stammland der Sozialdemokratie?, i: Politische Vierteljahresschrift, 32. årg. 1991, nr. 2 s. 207-231 og samme: Thüringen - einst Hochburg der sozialistischen Arbeiterbewegung, i: Internationale wissenschaftliche Korrespondenz 28. årg. 1992, nr. 1 s. 21-39. Bernhard Michael Menapace: »Klein-Moskau« wird Braun. Geesthacht in der Endphase der Weimar Republik (1928-1933), Kiel 1992.

Gerd Callesen

28. ITH- konference i Linz 1992

Hvert år i september måned afholdes i Linz i Østrig en international konference om arbejderbevægelsens historie. Konferencerne arrangeres af Internationale Tagung der Historiker(innen) der Arbeiterbewegung med hovedsæde i Linz.

Konferencerne blev i sin tid etableret som et Unescostøttet forum for diskussion af arbejderhistorie mellem historikere fra øst og vest. De sidste års begivenheder har overflødiggjort denne særlige målsætning, men udviklingen i verden samt forløbet af konferencen viste klart, at der måske nu mere end nogensinde er behov for et internationalt forum for diskussion af arbejderbevægelsens historie.

Denne Linzkonference betegnede både emnemæssigt, organisatorisk og deltagermæssigt en fornyelse af konferencerne.

Tidligere år har emnerne oftest drejet sig om den politiske arbejderbevægelses historie før 1945 og har især tiltrukket en kreds af politiske historikere.

Emnet for denne konference var Køn og Klasse, og deltagernes kønssammensætning bestod i modsætning til tidligere år af 3/4 kvinder og 1/4 mænd, hvilket sikkert skyldtes emnet! Deltagerne var bredt sammensat fra Vest- og Østeuropa, USA, det tidligere Sovjetunionen, Japan, Kina, Indien og Ægypten m.fl. lande.

Hovedansvaret for planlægningen af konferencen havde ITH's bestyrelse overdraget til den østrigske historiker Gabriella Hauch.

Konferencens hovedemne Køn og klasse var delt op i følgende undertemaer:

1) Køn - klasse - etnicitet, 2) Familiearbejde og udearbejde, 3) Mundtlig Historie - en eller den feministiske metode? 4) Socialisation/ forskellige kulturer, 5) Offentlighed/ politik/ masseorganisationer. I indbydelsen til konferencen var det understreget, at formuleringen køn skulle forstås som et samfundsmæssigt grundbegreb, der har betydning for alle områder af arbejdernes liv. Dette var blandt andet fremhævet for også at åbne for diskussioner af de mandlige sider af arbejderhistorien og for at forhindre, at temaet alene blev betragtet som et kvindehistorisk emne. Intentionen om at betragte arbejderhistorien både fra en køns- og en classesynsvinkel lykkedes kun til en vis grad, men det gælder også for andre områder end arbejderhistorien. Men mange af både de skriftlige og mundtlige oplæg viste, at de kvindelige forskere (der var kun en mandlig oplægsholder) var godt i gang med at skrive en ny arbejderhistorie, hvor kønnet også indgår i analysen. I denne historie anses kvinderne ikke for at være »de

andre«, og mændenes historie for at være » den rigtige« og almene historie. Der er dog endnu et stykke vej, før denne opfattelse er alment forstået. Dette fremgik af nogle af diskussionerne. Blandt andre kom ITH's formand Herbert Steiner i kraftig modvind ved at fastslå, at der var tale om et kvindeproblem i arbejderhistorien, der måtte ansues i forhold til den generelle arbejderbevægelseshistorie.

Konferencens tema omhandlede også begrebet etnicitet.

Dette var efter min opfattelse konferencens scoop, fordi det tilføjede en ekstra dimension og erkendelse i diskussionerne. Øst-vestdialogen, som næsten var fraværende, blev erstattet af en nord-syd-dialog, som blev meget nærværende ved indlæg fra kvinder fra de såkaldte 3.-verdenslande. Kapitalens internationalisering blev synlig, når forskerne kunne vise, at engelske arbejderkvinder blev arbejdsløse, når det lavtlønnede kvindearbejde flyttedes til Indien, fordi de vestlige kvinder efterhånden havde fået tilkæmpet sig bedre lønninger. Arbejdet var nødvendigt for de indiske kvinder, for at de og deres familie kunne overleve. Til gengæld blev de indiske kvinders arbejde overtaget af maskiner, når kvinderne blev stærke nok til at kræve mere i løn.

En af konferencens hovedpointer i hvert fald for de europæiske deltagere var, at etnicitet ligesom køn må indarbejdes i de historiske analyser. Det har afgørende betydning for den historiske undersøgelse, om det f.eks. drejer sig om hvide mandlige arbejdere eller om farvede kvindelige arbejdere.

Selv om der stadig er diskussioner, om kvindehistorien også skal have den kønshistoriske synsvinkel med, var det dog et gennemgående synspunkt i

oplæggene, at forskningen i arbejderkvindernes historie må ske med denne kønssynsvinkel, og at kønsaspektet må indarbejdes som en fast del også i de »mandligt« dominerede forskningsområder af arbejderhistorien, som f.eks. den politiske historie: Hvilken betydning har det f.eks. haft for et samfunds udvikling, at det stort set er blevet styret af mandlige politikere?

Oplæggene handlede ikke meget om mændenes historie, men viste, at der efterhånden er stor bredde og viden om arbejderkvindernes historie.

Et spændende oplæg var der fra den hollandsk-østrigske forsker Henriette Stevens. Hun arbejdede på et projekt med at omskrive industrialiseringens historie. Hun ville finde ud af, hvad der bestemte kønsdelingen af arbejdsmarkedet og placerede kvinderne i den private og magtløse sfære i familien. I denne undersøgelse anvendte hun metoder både fra historieforskningen og socialantropologien for også at kunne undersøge de kulturelle ændringer, der skete i mænds og kvinders kønsidentitet.

Et andet interessant oplæg præsenterede Joan Smith fra USA om »Gender and Post Fordism«, hvor hun på baggrund af udviklingen på det amerikanske arbejdsmarked de sidste årtier påviste, hvorledes fleksibilitet på arbejdsmarkedet og satsning på servicearbejdspladser totalt havde ændret strukturen på arbejdsmarkedet. Et meget stort antal mandlige arbejdspladser i byerne var forsvundet og var blevet overtaget af billig mandlig eller kvindelig arbejdskraft på landet eller etniske arbejdergrupper i byerne. Resultatet var blevet usikre og lavtlønnede arbejdspladser til både mænd og kvinder. Hvor arbejderfamilierne tidligere kunne klare

sig med en (mandlig) indtægt med supplement af kvindernes periodiske arbejde, var det nu nødvendigt, at begge arbejdede fuldtids for at forsørge familien.

Der har med jævne mellemrum været diskussioner om, hvorvidt det havde nogen mening at bevare ITH-konferencerne. Kritikere mente, at konferencen havde overlevet sig selv, var stivnet form uden indhold med alt for lavt fagligt niveau og perifere emner. Da jeg ikke tidligere har deltaget i en ITH-konference, har jeg ikke noget at sammenligne med. Selv om konferencen i 1992 ikke bragte så mange nye videnskabelige landevindinger, synes jeg alligevel, at ITH er værd at bevare som discussionsforum for arbejderhistorikere. Hvis vel at mær-

ke de næste års konferencer arbejder videre ad de spor, der blev lagt. Det vil sige: sikre det faglige niveau; bredde og nyskabelse i emnevalget, så konferencerne har bud til brede grupper af forskere; finde en conferenceform, der kan føre forskningsdiskussionerne videre; sikre en bred repræsentation af deltagere også fra lande uden for Europa. Hvis disse ting kan opfyldes, kan Linz blive en god ramme, hvor arbejderhistorikere kan mødes og videreudvikle vores forskningsområde.

(Referater fra tidligere ITH-konferencer findes i tidsskriftet Arbejderhistorie. Oplæg fra konferencen kan læses på ABA).

Anette Eklund Hansen

Jubilæumsskrifter 1991-1992

Den faglige arbejderbevægelse

Handels- og kontorfunktionærer

HK Landsklubben P&T : 1981-1991 / skrevet af: HK Landsklubben P&T, Agitationsudvalget: Annie Aarestrup m.fl. - Landsklubben P&T, 1991. - 79 s.

Lassen, Arne: Det er osse vores Brugs! : fra medhjælper til butiksassistent: FDB-Butiksklubben under HK 1916-1991. - Kbh.: BMF's Forlag, 1991. - 150 s.

Malere

Kirkegaard, Morten: Malernes Fagforening, Holbæk Afdeling 1891-1991 : jubilæumsbog. - Malernes Fagforening, 1991. - 36 s.

Metalarbejdere

Metal Svendborg 100 år: jubilæumsskrift: smedene i Svendborg 1891-1991 / de første 15 år ... er skrevet af Svend Aage Andersen. - Metal Svendborg, 1991. - 55 s.

Nærings- og nydelsesmiddelarbejdere

Federspiel, Søren: Bagernes Fagforening i Odense 1892-1992. -NNF Odense afdeling, Bageri-, mølleri- og tobaksgruppen, 1992. - 23 s.

Grelle, Henning: Fra halmkasse til velfærd : historien om bagerfagets arbejdsvilkår og organisation i 100 år. - NNF, 1992.-1 59 s.

Postbude

LCF 1902-1992 : Landpostbudenes Centralforenings jubilæumsskrift / redaktion: Aage Poder. - Landpostbudenes Centralforening, 1992. - 53 s.

Snedkere, tømrere

Bock, Lauge: Spåner af 100 års historie. - Snedker- og Tømrerforbundets Afdeling 1, Frederikshavn : Bygholm, 1992.-63 s.

Hus- og Skibstømrerforeningens 100-aars jubilæum: 1892-1992 / redaktion: Bent Johansen og Poul E. Jensen. - Snedker- og Tømrerforbundet, Afdeling 38, Nykøbing F., 1992.-34 s. (Sænummer af: Skruen).

Ipsen, Karl Ejner : Bornholmske træsmede : 1892 - 23. oktober 1992 : bornholmske snedkeres og tømreres fagforening gennem 100 år : beskrevet af én, der har været med i de 50. - Snedker- og Tømrerforbundet, afd. 40, Bornholm, 1992. - 53 s.

Snedker- & Tømrerforbundet Afdeling 34 - Slagelse: 100-års jubilæum 14. august 1992 / redaktionsudvalg ...

John Nielsen m.fl. - Snedker- og Tømrerforbundet, Afdeling 34, Slagelse, 1992. -48 s. (Særnummer af: Knasten).

Snedker- og Tømrerforbundet, Afd. 36 - Østsjælland: 100 år, 1892-1992. - Snedker- og Tømrerforbundet i Danmark, Afd. 36, Østsjælland, 1992. - 65 s.

Specialarbejdere

Bekker, Bjarne: Vi byggede Svendborg : arbejdsmænd i 100 år. - SiD, Svendborg Afdeling, 1992. - 32 s. (Udgivet i anledning af foreningens 100-års jubilæum).

Chaufførernes Fagforening i Odense 1921-1991 : vi har trukket et stort læs i 70 år: 70-års jubilæum. - Chaufførernes Fagforening i Odense, 1991. - 8 s.

Et foranderligt århundrede : Belysningsarbejdernes fagforening gennem 100 år / af Ove Refsgaard m.fl. - KM.: Fremad, 1992.-93 s.

Jord & Beton Klubben Aalborg : 1941 - 50 - 1991. - Anlægs- og Bygningsarbejdernes Fagforening, Jord-og Betonklubben, 1991. -10 s.

Krogh, Poul Kastberg: SiD, Ry : 75-års jubilæum: 1917-1992. - SiD, Ry Afdeling, 1992. - 23 s.

Poulsen, Leon: Renovationsarbejdernes Fagforening: jubilæumsskrift. - Renovationsarbejdernes Fagforening, København, 1992. - 27 s. (Udgivet i anledning af foreningens 25-års jubilæum).

Rasmussen, Michael: Fra Arbejdernes Fagforening til Specialarbejderforbundet i Danmark, Them afd. 1917-1992: SiD Them afdeling: 75-års jubilæum (1917-1992). - SiD, Them Afdeling, 1992. - 12 s.

Skibsværftsarbejdernes Forbund 75 år: de røde arbejdsmænd fra B&W Øen. - Skibsværftsarbejdernes Forbund, 1992.-32 s.

Specialarbejderforbundet i Danmark jubilæumsskrift : 100 år i Ribe: 1892-1992. - SiD Ribe afdeling, 1992. -65 s.

Thomsen, Poul: Arbejdsmænd i Køge : 100 år i kamp. - SiD Køge afdeling, 1992. - 154 s.

Tandlæger

1917-1992 Tandlægenes Nye Landsforening / redaktion: Hanne Krag m.fl. - Tandlægenes Nye Landsforening, 1992.-72 s.

Typografer

Thomsen, Poul: En typograf kommer til byen : en krøniker. - Dansk Typograf-Forbund, Frederikshavn, 1991.-37 s.

(Thorvald Jensens erindringer om Dansk Typograf-Forbund, Frederikshavn, udgivet i anledning af foreningens 100-års jubilæum).

Fællesorganisationer

Christensen, Jacob: Arbejdernes Fællesorganisation i Ringkjøbing 1892-1992. - FO-Ringkøbing, 1992. - 70 s.

Fagbevægelsen i Fredericia gennem 100 år/redaktion: Ove Nielsen og Eigil Arent. - Arbejdernes Fællesorganisation, 1992. - 79 s. (Udgivet i anledning af FO Fredericias 100-års jubilæum).

90 år FO LO / redaktion: Bente Clausen og Kjeld Christensen. - Arbejdernes Fællesorganisation, 1992. - 26 s. (Udgivet i anledning af FO Hadstens 90-års jubilæum).

Petersen, Nels: Fra kamp til samarbejde : uddrag af historien om Arbejdernes Fællesorganisation i Hillerød/Allerød 1891-1991. - Arbejdernes Fællesorganisation i Hillerød/Allerød, 1991. -96 s.

Den politiske arbejderbevægelse

Socialdemokratiet

Dahl Hansen, Bente: De stred sig frem : Socialdemokratiet og Ballerup 1892-1922 / Bente Dahl Hansen og Hans Pedersen. - Socialdemokratiet i Ballerup, 1992. - 160 s. (Bd. 1).
(Udgivet i anledning af foreningens 100-års jubilæum).

Grelle, Henning: 100 år i et landsogn: Tømmerup Sogns socialdemokratiske forening gennem 100 år, 1892-1992. - Socialdemokratiet i Tømmerup, 1992. - 39 s.

Socialistisk Folkeparti

SF Næstved's 30 års partiforeningsjubilæum / redaktion: Jens Kristensen, Flemming Jensen. - SF Næstved, 1992.- 19 s.

Marianne Bagge Hansen

Afleveringer til ABA i 1992

Utrykte afhandlinger

Dideriksen, Søren: Fagbevægelsen som part i uddannelsesplanlægningen / Søren Dideriksen, Michael Schultz. - Roskilde, 1985. - 2 bd. (235 spalter). Speciale ved Institut for Samfundsøkonomi og Planlægning, Arbejderbevægelse og Statsform, Roskilde Universitetscenter.

Forholdet mellem demokrati og socialisme i det danske Socialdemokrati 1870-1915, med særligt henblik på samarbejdet med Venstre / Lene Colding-Sørensen m.fl. - Roskilde, 1976. - 137 spalter. Projekt ved Humanistisk Basisuddannelse, Roskilde Universitetscenter.

Frank, Peter: Zum Todesmarch der Häftlinge des ehemaligen Konzentrationslagers Sachsenhausen vom 21.4. bis 3.5. 1945. - Greifswald, 1965. - 181 s. Staatsexamensarbeit an der Philosophischen Fakultät der Ernst-Moritz-Arndt-Universität, Greifswald.

Hagemann, Gro: Lavtlønnsyrker blir til : kvinnearbeid og kjønnskiller i søm og telekommunikasjon 1870-1940. - Oslo, 1988. - 3 bd. (630 s.). Afhandling ved Universitet i Oslo, Historisk institutt.

Hansen, Gitte: Soc, social, socialisation : hvilken betydning har socialisationen haft for ufaglærte, midaldrende kvinders opfattelse af fagbevægelsens kultur?: et

projekt / Gitte Hansen, Niels Kunert, Frank Hansen. - Roskilde, 1991. -60 s.

Projekt ved uddannelsesforløb om voksens pædagogik.

Hansen, Klaus E. H.: Brudstykker af DKP's og Socialdemokratiets historie / Klaus E. H. Hansen, René Karpantschof. - Kbh., 1992. - 30 s. (flere pagineringer). Historieopgave ved Københavns Universitet.

Jeppesen, Allan: Arbejderbevægelsens børneorganisation : DUI. - Esbjerg, 1992. - 17 s. Samfundsrapport ved Esbjerg Tekniske Skole MT.2.

Larsen, Jesper Johannes: Produktivitetsincitamenter i forskellige økonomiske samfundssystemer: en komparativ mikroøkonomisk analyse af udvalgte materielle, internaliserede og inherente produktivitetsincitamenter i USSR, USA, Jugoslavien og Kina. - Kbh., 1983. -110 s. :ill.

»Stor opgave« ved Københavns Universitet, Økonomisk Institut.

Lazar, Marc: P.C.F., intellectuels et classe ouvrière : l'exemple du mineur, de la liberation au debut des années cinquante. - Paris, 1984. - Ca. 470 blade : ill. These pour le doctoral de troisième cycle en histoire, École des Hautes Etudes en Sciences Sociales.

Thea Tønder sammen med datteren Louise i deres 1 1/2-værelses lejlighed i Asvlgade i København 1909. Thea Tønder var, foruden at være rådmand i København fra 1938 til sin død i 1944, aktiv i den socialdemokratiske kvindebevægelse. Datteren Louise giftede sig senere med Johannes Sperling. Billedet erfar nylig indgået i ABA's bil ledsamling (ABA).

Lundby Jensen, Lise: Strejketeater i '70erne / Lise Lundby Jensen & Susanne Kiehn. - Kbh., 1992. - 2

Speciale i Nordisk Filologi ved Københavns Universitet.

Lunde Johansen, Gitte: Kulturhuset i lokalsamfundet : en analyse af to kulturhuse. - Kbh., 1992. - 2 bd. (X,

125 blade, tav.): ill.

Hovedopgave ved Danmarks Biblioteksskole, København.

Munk, Karsten: Demokrati og partiorganisationer: udviklingen i Socialdemokratiets og Socialistisk Folkepartis partiorganisationer 1960-1989. - Kbh., 1990.

Ved oprydning på loftet i et privathjem dukkede dette billede op. ABA har med glæde modtaget det og håber med tiden at kunne føje nogle oplysninger til det, skiltet på kærren fortæller, nemlig, at det er et fabriksdepot for fodtøj. (ABA).

- 2 bd. (I 11, 20 blade): ill.
Speciale ved Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet.

Nielsen, Kirsten: Levevilkårene for arbejderbefolkningen i Århus i de sidste tre årtier af 1800-tallet / Kirsten Nielsen, Pernille Skou. - Århus, 1990. - 117 blade.
Speciale ved Historisk Institut, Aarhus Universitet.

Nielsen, Poul Vitus: De tog, de fik, de otte timer : arbejdsgivere og arbejdere, socialdemokrater og syndikalister i kampen om 8-timers-arbejdsdagen. - Kbh., 1991. - 115, 14 s. Speciale ved Historisk Institut, Københavns Universitet.

Nore, Vegard: Fra prinsipiell opposisjon til pragmatisk politikk : en studie av endringer i strategi og profil hos SV og dansk SF. - Oslo, 1992. - VI, 124 s.

Hovedoppgave, Institut! for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Pedersen, Jan: Ind i teknikken : om maskinel spåntagende metalbearbejdning fra 1890'erne til 1930'erne : en undersøgelse af sider af den danske maskinindustri teknologiske udvikling. - KM., 1991. - 138 s. Speciale ved Københavns Universitet, Historisk Institut.

Pedersen, Ole: Foreningen »Arbejdernes Værn« og dens aktiviteter i Slagelse i årene 1886-94. - Slagelse, 1992.- 14 blade. Historieopgave på HF, VUC Vestsjælland.

Pietsch, Frank: Die Stellung der sozialdemokratischen Regierung Dänemarks in den 70er und zu Beginn der 80er Jahre zur Lösung der Palästinenserfrage - als Kernproblem des Nahostkonflikts - im Hinblick auf die Gestaltung der Aussenpolitik des Landes. - Greifswald, 1984.-61 blade.

Diplomarbeit, Ernst-Moritz-Arndt-Univesität, Greifswald.

Pondevie, Franck: Le mouvement syndical au Danemark. - Paris, 1991. - 37 blade. Memoire, Maitrise de Science Politique, Université de Paris X, Nanterre.

Raun, Jytte: De fynske tysklandsarbejdere. - Odense, 1990.-81, xliii blade : ill. Speciale ved Odense Universitet, Historisk Institut.

Reddersen, Jakob: Forvaltning af et bykvarter i forandring : en analyse af Kongens Enghave i Københavns Sydvest-kvarter. - Kbh., 1991. - 84 blade : ill. Licentiatarbejde udført på Statens Byggeforskningsinstitut i samarbejde med Institut for Statskundskab på Københavns Universitet.

Trap Olsen, Ernst Alan: Papirarbejderne i Dalum : Dalum Papirfabrik 1874-1919 : en undersøgelse overarbejdernes livsform omkring århundredeskiftet. - Odense, 1992. - 99 blade : ill. Speciale ved Historisk Institut, Odense Universitet.

Urban, Wolfgang: Jugendspezifische Aspekte der Klassenstrukturproblematik und deren politische Relevanz in der Gegenwart, untersucht am Beispiel Dänemarks. - Greifswald, 1980. - 2 bd. (147, 94 blade). Dissertation, Ernst-Moritz-Armdt-Univesität Greifswald.

Vinten, Peter: Massestrejkedebatten i det tyske Socialdemokrati 1903-06 : en undersøgelse af forudsætningerne for Rosa Luxemburgs skrift: Massenstreik, Partei und Gewerkschaften. - Århus, 1989. - 101, 24 blade. Speciale i Historie, Aarhus Universitet.

Marianne Bagge Hansen

Arkivafleveringer

Fagbevægelsen

Bryggeriarbejdernes fagforening, København: protokoller, arkivalier Dansk Frisørforbund: arkivalier Fællesklubben Gutenberghus, m fl. klubber: protokoller, arkivalier

HK, København: arkivalier Husligt Arbejder Forbund: journalsager Klubben: Petersen og Olsen, VVS firma : protokoller LO: journalsager

Politiske partier og foreninger

Danmarks Kommunistiske Parti: arkivalier
DSU: arkivalier
DSU, Nordsjælland: arkivalier
DSU, Silkeborg: arkivalier
Forsvarets socialdemokratiske Klub: arkivalier
SF, fagligt sekretariat: arkivalier
SF, folketingsgruppen: arkivalier
Socialdemokratiet: arkivalier
Socialdemokratiet, folketingsgruppen: arkivalier
Socialdemokratiet 8. Kreds: arkivalier
Socialdemokratiet Allerød: protokoller
Socialdemokratiet i Odense 2. kreds: protokoller
VS København: arkivalier
VS Silkeborg: arkivalier
VS Århus: arkivalier

Personarkiver

Auken, Svend Calum, R
Holst, Thorkild Jeppesen,
Børge Martin John,
Jesper Jonassen, Viggo
Kampmann, Viggo
Nielsen, Einar Nielsen,
Thomas Poulsen, Georg
Rishøj, Hans Stauning,
Thorvald

Andre organisationer

Arbejdernes Esperanto Klub: protokoller, arkivalier
Arbejdernes Kooperative skotøjsfabrik: arkivalier
Fællesorganisationen for Thureby og omegn: protokoller
Next Stop Sovjet: arkivalier

Sangforeningen Neptun + Sixtus: protokoller, arkivalier
Skotøjsarbejdernes Sangforening: protokoller, arkivalier
Socialdemokratisk Ungdomshjem, Saxogade: arkivalier

Studerterbevægelsen: arkivalier
Sygekassen Valby: arkivalier
U. P. Overbys minde: protokoller, arkivalier
Venskabsforeningen Danmark - Kina mm.: arkivalier

Gaver

Følgende personer og organisationer har overdraget institutionen bøger, pjecer, tidsskrifter, fotografier, film, plakater eller faner.

Jørgen Alfastsen, Kurt Andersen, Lilli og Niels Andersen, Helle-Majken Andersen-Harrild, Jørgen Astrup, Jørgen Beck, Inger Breinhild, Poul Christiansen, Lars Djørup, Torben Espensen, Viggo Falk, Lena Flugcr, Det Fri Aktuelt, Kirsten Gibson, Bente Hansen, Tycho Hansen, Rudolf Helfrich, Peter Henning, Lars Haastrup, Preben Leo Ibsen, Ewald Holm-Jensen, Elisabeth Jensen, Knud Meinert Jensen, Robert Orsted Jensen, Børge Martin Jeppesen, H. Jeppesen, Svend Erik Lindberg-Hansen, Arne Johansen, Eigil Johansen, Bo Jørgensen, LO-bladet, Jørgen Richard Lund, Peter Lykkeberg, Irene Møller, Axel og Jytte Neergaard, Knud Nielsen, Otto Nielsen, Kjeld Olesen, Levi Pedersen, Hans Uwe Petersen, Narges Rahmatihagh, Jeppe Rasmussen, Judy Ryslander Schomacker, Leif Schneider, Morten Thing, Susanne Thorbeck, Karsten Arboe Woll,

Vi takker også de mange forfattere, forlag og organisationer, der har skænket institutionen eksemplarer af deres udgivelser.

Anette Eklund Hansen

Medarbejdernes aktiviteter 1992

Publikationer/Artikler

Per Askbo

Arkivet der vokser dag for dag. - i: ABA's årsskrift 1991 s. 16-19.

Gerd Callesen

Fred ved grænsen. Det dansk-tyske forlig i Slesvig og arbejderbevægelsen. - i: Vandkunsten. Konflikt, politik & historie, nr. 7/8. s. 92-104.

Summary til Knud Knudsen m.fl.: Kampen for en bedre tilværelse, København 1991, s. 361-372.

Fortsat udgivelse af Marx' og Engeis' værker. - i: ABA Årsskrift 1991. s. 31-33.

The Social Democratic Party of Denmark 1871-1990. Achievements and Problems, Socialdemokratiet, København 1992, 30 s. - sammen med Henning Grelle, Claus Larsen, Vagn Oluf Nielsen + fransk og spansk udgave.

Pio, Louis Albert Francois (1841-1894). - i: A Nemzetközi Munkaszocialom Történetéből 1992. s. 365-366.

ABA i Danmark.- i: Arbetarhistoria. Meddelande från arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek nr. 63-65. s. 66-67.

Angewandter Marxismus: Nina Bangs Stellung in der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks. Theorie als Praxis. - i: Wolfgang Hindrichs og Oskar Negt (udg.): Der schwierige Weg zur Arbeiteremanzipation. Festschrift für Adolf Brock - Bremer Beiträge zur Arbeiterbildung-, Bremen 1992. s. 259-277.

Anmeldelser i Arbejderhistorie, Mitteilungen des Förderkreises Archive und Bibliotheken, Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte

Marianne Bagge Hansen:

Foreign language literature on the Nordic labour movements / Marianne Bagge Hansen m.fl.

Anette Eklund Hansen

01, kvinder og ny teknik. - i: Kampen om sjælene, 3. del. 4. Nordiske Arbejderkulturseminar 1992 i København.

Anmeldelser i Arbejderhistorie og Etnologia Scandinavia.

Henning Grelle

Fra halmkasse til velfærd. Historien om bagerfagets arbejdsvilkår og organisation i 100 år. Udgivet af NNF, København 1992, 159 s.

Karen Kræmer

Anmeldelser i Fortid og Nutid og Arbejderhistorie. Bagside- og billedhistorie til én årgang af Journalen. Lokal- og Kulturhistorisk Tidsskrift. Nr. 1-4, 1992. Viborg 1992.

Hannah Linden

Tidsskrifter/Årbøger 1990/91. - i: Arbejderhistorie nr. 38, 1992, s. 114-123.

Tidsskrifter/Årbøger 1991-/92. - i: Arbejderhistorie nr. 39, 1992. s. 96-101.

Hans Uwe Petersen

Die sozialen und politischen Verhältnisse der Hitlerflüchtlinge im dänischen Exil 1933-1941. - i: L'émigration politique en Europe aux XIXe et XXe siècles. Rome 1991.

EDB i arkivafdelingen. - i: ABA's årsskrift 1991, s. 20-24.

Foredrag

Bibliotekernes opgaver, konference for arbejderbevægelsesernes biblioteker og arkiver, Oslo 18.-20. maj (Gerd Callesen).

Oplæg til debat i udsendelsen »90'ernes arbejderbevægelse« i Danmarks Radio P 1, 4. sept. (Gerd Callesen).

Mesterlærens svækkelse i Danmark - en historisk redegørelse. Århus Universitet 23. okt. (Henning Grelle).

Redaktioner mm.

Arbejderhistorie. Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie (Gerd Callesen).

ABA's bibliografiske serie (Gerd Callesen).

ABA årsskrift 1991 (Gerd Callesen).

Foreign Language Literature on the Nordic Labour Movements/ Fremdsprachige Literatur über die nordischen Arbeiterbewegungen, sammen med Marianne Bagge Hansen (Gerd Callesen).

Korresponderende redaktør til Socialism & Democracy, New York, og Socialismo Storia/Socialism History. Annali della Fondazione Giacomo Brodolini e delle Fondazione di Studi Storici Filippo Turati, Milano (Gerd Callesen).

Medlem af Wissenschaftlicher Beirat der Internationalen Marx-Engels-Stiftung (IMES), Amsterdam (Gerd Callesen).

Claus Bryld: Den demokratiske socialismes gennembrudsår. SF AH, 1992 (redaktion Henning Grelle).

Preben Sørensen: Under herrer og mestre. SFAH, 1992 (redaktion Henning Grelle).

Medlem af Årbog for Selskab til forskning i arbejderbevægelsens historie (Anette Eklund Hansen).

Medlem af bestyrelsen i Selskab til forskning i arbejderbevægelsens historie (Anette Eklund Hansen, Henning Grelle).

Medlem af planlægningsgruppen for 4. Nordiske Arbejderkulturseminar i København. (Anette Eklund Hansen).

Medlem af initiativgruppen for udarbejdelse af et Kvindebiografisk Leksikon. (Anette Eklund Hansen).

Konsulent for LO's faglige pensionisters erindringsgruppe. (Anette Eklund Hansen).

Censor ved Roskilde Universitets Center. (Anette Eklund Hansen).

Konferencer, seminarer og møder

4. Nordiske Arbejderkulturseminar i København, august. (Anette Eklund Hansen).

Møde i Industri- og håndværkspuljen i Ålborg, april. (Anette Eklund Hansen).

Nordisk arkivkonference i Oslo, maj. (Anette Eklund Hansen, Henning Grelle).

Teknologihistorisk Forum, Københavns Universitet (Anette Eklund Hansen).

28. ITH-konference i Linz, Østrig, september. (Anette Eklund Hansen).

Seminar om kvinder og arbejdsmarked, Ålborg Universitetscenter, 24. september 1992. (Anette Eklund Hansen).

Med fagbevægelsen i Østlandene - 2 år efter, FIU-Centret 23. jan. (Gerd Callesen).

IALHI-konference i Prag 26.-29. august (Gerd Callesen).

